

دارالفتون

ادبیات و فلسفہ و تاریخ و جغرافیہ و ادبیات

فلسفہ، اجتماعیات، تاریخ، جغرافیہ، ادبیات

ایکسچی جلد

شہزادہ ہاشمی : اوقاف اسلامیہ مطبعہ سی

۱۳۳۹-۱۹۲۳

تورک ادبیاتینک

ارمنی ادبیاتی اوزرینده کی تأثیراتی

مقدمه

ارمنی تاریخ و ادبیاتی حقیقده علمی اولمقدن زیاده سیاسی برماهیتهده پروپاگاندا اثرلری نشر ایتمکله معروف اولان «آرشاق چوبانیان» ک ۱۹۰۶ ده انتشارایدن «ارمنی عاشقلری les Trouvères Arméniens» عنوانلی کوچوک کتابی، تورک ادبیاتیله اوغراشانلر ایچون چوق شایان دقت بر ائردر. تورکلرک، عرب و عجم تقلیدی قلاسیق ادبیاتلریندن تاممیه آیری بر حیانه مالک اولان خلق ادبیاتلریله و «عاشق» نامی آئنده معروف تورک سازشاعرلرینک حیات و آثاریله استیناس ایتمش اولانلر، «آرشاق چوبانیان» ک اثرنده تورک ادبیاتینک ارمنی ادبیاتی اوزرینده نه دهرین و نه قوتلی ایزلر بر اقدیغنی کوسه ترمن بر چوق شیلره تصادف ایده بیلیرلر. ملاحظات آتیله، «ارمنی عاشقلری» نک تدقیقی اثناس-بند کوزمزه چارپان باشلیجه نقطه لریک ایضا حندن عبارتدر. تورک ادبیاتی تاریخی و بالخاصه تورکلرک خلق ادبیاتی و سازشاعرلری حقیقده سنه لردن بزی اجرا ایتدیگمز - وهنوز آنجاق پک اوفاق بر قسمی منتشر - تبعاتک محصولی اولان بوملاحظه لر، اویله ظن ایدیورم که ارمنی ادبیاتیله اوغراشان متخصصلر ایچون یکی تدقیقلره زمین حاضر لایه حق و شیمدی به قدر یاپیلان تدقیقاتک تصحیح واکالنه بروسيله تشکیل ایده بیله جکدر. بر بزرلیله اوزون مدت تماسده بولونان ملتلرک، بوتون اجتماعی مؤسسهلری کی ادبیاتلری تدقیقدهده بو «مقایسه» اصولی چوق فائده لیدر. حالبوکه «چوبانیان» ک اثری بزه کوستریورکه، شیمدی به قدر ارمنی ادبیاتی حقیقده تدقیقنده بولونانلر بونقطه نظره اصلا اتباع ایتمه مشلر، حتی پک نادر اولارق

عرب و عجم تأثیر لرندن بحث ایتدکاری صیراده بیله، هر نه دنسه، تورك ادبیاتك آدینی آکامش لردر.
ایشك اك غریب نقطه سی، بالعکس ارمنی ادبیاتك تورك ادبیاتی اوزرنده اجرای تأثیر
ایتدیکی حقنده «آرشاق چوبانیان» طرفندن ایلری سوروان مطالعه در. ارمنی ادبیاتی
حقنده مع الناسف هیچ معلوماتم اولمادیغی جهتله، ارمنی عاشق لری حقنده باشقا تدقیقات
یایلوب یا بیلمادیغی، و «چوبانیان» طرفندن یوروتولن ملاحظاتك او خصوصده شیمدی یه
قدر یایلان تدقیقاتك محصله سیمی یوقسه دوغرودن دوغرویه کندی فکری می اولدیغی
ابی بیلمیورم. آنجاق موسیو «دومورغان» کی معروف بر عالمك «Histoire du peuple
Arménien, Berger-Levrault, Paris, 1919» عنوانیه اخیراً نشر ایتدیکی اثرده ارمنی
ادبیاتی حقنده «چوبانیان» ک فکری لرینی - حتی اوندن داها فضله بر حرارت طرف کیرانه ایله -
قبول و تکرار ایتمش اولماسی، بو فکر لرک علم عالمده ایوم شایع اولدیغی پک ائی کوسترمکده در.
تورك مد قفلرینک عفلتندن و اورویاده «تور قولوزی» تدقیقاتك هنوز ابتدائی بر حالده بولونمه سندن
بالاستفاده تورك ک خلق ادبیاتی و خلق موسیقی سنی و ارمنی ادبیات و موسیقی سی، نامی آلتنده غرب
محافلنه عرض و تقدیمدن چکینه من «ارمنی خلق شعر لری Chants populaires Arméniens»
مؤلفنک، ادبیاتك شبهه سز اک قیمتلی و اک اوریشناک شعبه سنی تشکیل ایدن عاشق شعر لرینی ده
ارمنی ادبیاتنه مال ایتک ایسته مه سی، چوق مفرط بر تعصب ملی اثری کی تلقی اولونه بیلیر؛ لکن
بر مورخ بی طرفلنه مالک اولمه سی ایجاب ایدن موسیو «دومورغان» ک بونی در حال قبول
ومدافعه ایتمه سی، اک خفیف تعبیر ایله، بر علم آدامنه هیچ یاقیشما یه جوق بر صافدلا کدر. «لادینی»،
ارمنی ادبیاتك همان همان اک مهم قسمی تشکیل ایدن «آشوغ شعر لری»، نک تشکیلنده تورك
ادبیاتك نه عظیم تأثیراتی اولدیغی کوسترمن بو کوچوک تبعا مه ده اصلا ملی بر حس تعصب
قایلما دیغمزی و عامیانه علمی، و غیر شخصی بر طرز تدقیق تعقیب ایتدی کمزی سویله یلم.
ارمنی ادبیاتی تاریخی ایچون اهمیت عظیمه سی اولان بومسئله نک، ارمنی فیلولوزی و تاریخیله
اوغراشان متخصص لر طرفندن جدیت و اهمیتله موضوع بحث و تدقیق ایدیله سی بزجه
فوق العاده شایان تمیدر. چونکه بو خصوصده یایله جوق مستقبل تدقیقاتك، «آشوغ
شعر لری»، نک منشأ و تکاملی حقنده ایلك دفعه ایلری سوردی کمز بو نقطه نظری تقویه
و بر چوق مجهول نقطه لری تنویر و ایضاح ایدم چکی امید قویسنده یز.

ارمنی « آشوغ » لری و اثرلری

تنقیدات و ملاحظاتیله باشلامه دن اول، ابتدا، ارمنی خاق شاعرلری - که بونلرک آدی « عاشق » دن محرف اوله رق « آشوغ » در - و اونلرک طرز حیاتی و اثرلری حقیقده « چوبانیان » ک و اوندن نقلاً « دومورغان » ک و یردکلری معلوماتی و ایلری سوردکلری نقاط نظری خلاصه نقل ایدلم: ارمنی عاشقلری، زمان و مکان فرقی نظر اعتباره آلمق شرطیله، اسکی فرانسز « تروور » و « تروبادور » لریله بکیزدر. آرالرنده کی باشلیجه فرق، بونلرک آریستوقرات برصنغه دکل خالقه خطاب ایتهلرنده؛ دو کونلرده، ضیافتلرده، بایراملرده، ازدواج و وفات آیینلرینک بعض صفحه لرنده « ساز » لریله اجرای صنعت لایله مه لرنده در. عاشقلرک بر قسمی آنادن طوغمه اعمار؛ بونلرک زیاده دینی موضوعلری ترنم ایدرلر و خلق اونلره عادتاً « نیم قدسی » بر ماهیت و یریر. بونلرک بویوک قسمی امیدر. یالکیز « اوسته » لرندن شفاهی درس لر آلاق مسلک لرینک قواعدینی او کوه نیرلر. حیاتلری سیار و سرسری بر ماهیتده در. اوله نملر، مجرد یا شارلر. بعضیلری ارمنی اعزته سی حقیقده دیداقیک شعرلر، الهیلر یازارلر. آلرنده سازلری، کویدن کویه کیزه رک دو کونلره درنکلره بلا دعوت اشترک ایدرلر. بالخاصه قیش موسمنده تازلا مساعیسی اولمادینی ایچون کوییلر بر عاشق کلدیکنی خبر آلیر آماز اطرافنه طویلانوب او جاق باشنده اونک شعرلرینی، حکایه لری دیکارلر [۱].

[۱] یوتون بو تفصیلات عیناً بزم عاشقلره ده قابل تطبیقدر. « ساز شاعرلری » نامی آلتنده تألیف ایده رک بعض بارجه لری خلاصه « اقدام » ک ۱۴۲۰ نیساننه عاید نسخه لرنده و مقدمه سی « ملی تنبلر » ک ایلاک نومروسنده نشر ایتدیگمز ائرده، اسکی عاشقلرک طرز حیاته دائر اوزون تفصیلات واردر: « فقط عاشق لنگ ارکان اساسیه سندن بری دورو سیاحتدی؛ سازینی الهه آلان شاعر، حیاتک هیچ بر قیدله مکلف اولما بهرق، صبور و متوکل دولاشه جق، برهفته بر قصبه ده، بر آبی بر شهرده، سکزاون کون دیگر بر محله اخنبار اقامت ایده رک اورانک شاعرلریله کوروشدکن، خلق مواجهه سنده مشاعره لرده بولونقدن سوکرا نصیبی باشقا بردیارده آرایه جقدی. اساساً رند، لاقید، و بویله بر شکل معیشته روحاً مجلوب اولان حقیقی عاشقلر، بودائی دولاشه دن چوقی مظلوم اولورلر، بویله جه اثرلرینی نشر و تعمیم و هر کون یکی محیطلردن اقتباس تحسین ایدرلردی... اسکی عاشقلر مطلقاً محب اهل بیت و بالخاصه اکثریت اعتباریله بکتاشی ایدیلر. بکتاشیلق یکچیریلر آراسنده عمومیتله شایع اولدینی جهتله یکچیریلر اورتهلرنده کی عاشقلر عمومیتله بکتاشی طریقه منسوب

آشوغلرک برنوع « مجادلہ شاعرانہ » لری ده واردر [۱]. اوستهلرله چیراقلر اسکی آشوغلردن مرکب بر حکم هیئتک اوکنده وبرچوق خلق مواجهه سنده اوطورورلر . بالبداهه شعرلر سویله یه رک اظهار رقابت ایدرلر . استادلردن بری معین بر موضوع اوزرینه بر منظومه انشاد ایدر . شاگردلر ، ینه بالبداهه ، عین موضوعه دائر عین وزن وقافیه ایله جواب ویرمک ، یاخود رقیب اولان استادک وضع ایتدیکی معمای منظوم اولارق حل ایتمک مجبوریتنددرلر . هانکی شاگرد بو مجادلده دن موفقیتله چیقارسه ، اوده استاد مرتبه سه ایریشمش اولور [۲].

بولونورلردی . بوسورتله ، بکتاشلیق عادتاً عاشقلمک مقتضیات ضروریه سندن اولمشدی « [اقدام ، ۶ نیسان ، ۱۳۳۰ نسخه سنده] . اصل متصوف خلق شاعرلری حقیقده اطرافلی تفصیلات ایچون « تورک ادبیاتینده ایلمک متصوفلر » ه باقکیز . عاشقلمک بوسرسریانه طرز حیاتی ، اورتیه و کوچوک آسیاده کی درویشلمک جریانلریله و او جریانلرک دوغوردینی بر طاقم تلقیلرله صمیمی صورتده علاقه داردر .

[۱] « ساز شاعرلری » نده اسکی عثمانلی عاشقلمک خصوصی تشکیلاتی ، قیافتلری و عاشق فصللری حقیقده مفصل معلومات واردر . « مختلف عاشقلمک طویلانه رق فصل اجرا ایتدکلری زمان ابتدا چوقه جی اوغلی علی باشا پیشروی چالینیر ؛ صوکرک عاشقلمک رئیسی طرفندن حسینی ، حجاز ، صبا ، اوج ، راست ، عشاق ، کردی حسینی مقاملردن قراری ومیانی برلی یرنده کزیمه وتقسیملر اجرا ایدیلرک فصله مباشرت اولونور . رئیسک او قودینی برغزلدن وبریت مفرددن صوکرک « دیوان » دینیلن بر بسته عاشقلمک اشتراکیله ایکی اینه بر چیقمه ترتیبی اوزره ترنم اولونور . بونی هر عاشقلمک آیری آیری چالدقلمی برر دیوان تعقیب ایدر . صوکرک رئیس بر « قوشمه » اوقوبه رق « طاشلامه » دینیلن مزاج آدیز تکلملره باشلار . جناس وتلیجلرله مالامال اولان بو طاشلامه لر پک اکلنجه لی اولور ؛ ودیکر عاشقلمده رئیسی تعقیب ایدرلر . هر هانکی عاشق رئیسک سؤالنه مقابله ایده مزسه هر کسک اورتیه سنده نندن سازی آلینیر و براطیفه اولق اوزره موقتاً اسکات اولونور . بو ، پک اکلنجه لی اولدینی جهنله بعضاً صنعی اولارق ده یاپیلردی » [اقدام ، ۱۲ نیسان ۱۳۳۰] . ایشته « چوبانیان » ک بحث ایتدیکی « مجادلہ شاعرانہ » نک اساسی بو « طاشلامه » لردر :

[۲] « چوبانیان » ک « طاشلامه » لرله قاریشیدیردینی « معما » نک ، عاشق فصللر نده بویوک اهمیتی واردر : « معما ، فصلک اجرا ایدیلرکی قهوه خانه نک کوزه چارپان بریرینه موضوع مزین بر لوحه یه یازیلیر . بعضاً لوحه نک اطرافنه یازاقلر ، شالار وسائر مزینات تعلیق اولوندیقنی ده واردر . بو معما او ملکتک قلم شعر اسندن بری طرفندن بالخاصه تنظیم اولونمش و رئیس عاشقلمک نظر ذکاسنه عرض ایدیلشدر . مسئله یه فساد قاریشماق ایچون معما نک صورت خلی مرتجی طرفندن مهر لشمس بر ظرف ایچنده قهوه جی یه تسلیم اولونور ؛ وقهوه جی اونی خام فصله قدر صاقلار . معما نک حل ایدیلرکی کون ویا کیجه غلبه لک پک زیاده اولور . حاضرین معما تپسیسنه پارالر ، هدیه لر قورلر . اگر معمای حل ایدرسه بو پارا رئیس عاشقانه ویریلیر ؛ اوده آرقاداشلری آراسینده تقسیم ایدر . لمکس تقدیرده آنجاق اوچده بری اوکا عائد اولور . معما کیجه نی فصل باشلا یجه لوحه نک اوستی اوتولور ؛ بر قایق

بالبداهه انشاد اولونان بو منظومه لریک بویوک بر قسمی طبیعی محو ونسیانه محکومدر؛ قالان قسم، خلق طرفندن اونوتولما یوب شفاهاً ضبط اولونان ونهایت قائلی مجهول بر تورکو حالنه کلن شیلرله، اوقوبوب یازمه بیلنلر طرفندن ضبط اولونان پارچه لردر. آشوغلرک سازلرله ترنم ایله دکاری بویارچه لرده «داستانی» برادا موجود دکلدر؛ بالعکس، عشق، محاسن طبیعت، عاداتک تنقید و مؤاخذه سی، تهیجات صوفیانه بونلرک باشلیجه منبع الهامنی تشکیل ایدر [۱]. ارمنی آشوغلرینک آناری باشلیجه ایکی بویوک صنفه آریلیر: حقیقی آشوغلر طرفندن یازیلان پارچه لرله، اونلری تقلیداً مسلکدن یتیشمه محرر و شاعرلر، وبالخاصه اکچوق روحانیلر طرفندن وجوده کتیریلن شیلر. عدداً اک فضل واک زیاده ضبط و تثبیت ایدیلش بولونانلر، طبیعی بویاکنجی قسم اثرلردر. اصل حقیقی عاشق لر طرفندن یازیلان اثرلر میاننده بو کون موجود اولان اسکیلری، نهایت میلادی اون دردنجی عصر دن اولنه حیقامیور.

آشوغ اثرلری آراسنده اک زیاده شایان دقت اولانلر، شبهه سز، برنجی قسم اثرلردر. بونلرله عجم شعری آراسنده بعض مشابهلر کوزه چارپارسه ده، بونلر سطحی و ظاهریدر. مؤخر آشوغلرک همان هدیسی مسلمانلرک خلق شعرلرینه واقفدرلر؛ و اوندن بعض شیوه وادالر،

مختصر قوشمه و دیواندن سوکرا یاقیلان عود آغاجلرینک قرقولری آراسنده کربلا داستانی اوقوبور. چوبوقلر، نارکیله لر سوندورولرک داستان برخشوع دینی ایچنده دیکله نیر. بو بیتنجه، رئیس، معما مرتبی حقیقده برمدحیه اوقوبه رق اونک صورت حانی سویلر؛ اکر موفق اولشسه، خنقک انظار تقدیری اوکنده پارا کندیسنه ویریلیر؛ حصاره قیرمیزی شربت لرا کرام اولونه رق فصل نهایت بولور» [اقدام، ۱۲ نیشان ۱۳۳۰]. بو «لغز» و «معما» مصراقی تورک عاشق لرینه قلاسیق ادبیاتدن کچمشدر. چونکه کرک عرب و عجم شاعرلرنده کرک بزده لغز و معما مهم بر موقع اشغال ایدر. حتی اسکی علوم ادبیه میاننده «علم الاغز» ایله «علم المعما» اسملری ده کچر. عربلرک «لغز» لره ویردکاری اهمیتته مقابل عجملر بالعکس معالره عطف دقت ایتشلردر: «جامی» نک، «حسین معمانی» نک رساله لرندن نقلاً بزده ده بو وادیده قیمتلی قیمتسزیک چوق اثرلر یازیلش، معما جیلقله معروف شاعرلر یتیشمشدر [کشف الظنون، موضوعات العلوم قبیلندن اثرلرله اسکی علوم ادبیه کتابلرینه باقیکنز]. ایشته «آشوغ» لرده کی معما جیلغک منشأی بودر؛ و عاشق فصللرنده ده بو شکلده اجرا اولونور.

[۱] بومطالعات همان عیناً بزم عاشق شعرلری حتمنده ده قابل تطبیقدر. «ساز شاعرلری» نده تفصیلاً آکلان دیغمز وجهله بونک اجتماعی و روحی پک اساسلی عامللری واردر. یالکنز، حقیقی تصوف چاشنیسنه تکیه لرده یتیشن صوفیلرک خلق ایچون یازدقلری اثرلرده تصادف اولوندیغنی، واصل عاشق لرده بونک شکلی برماهیتده قالدیغنی علاوه ایدلم.

بعض مجازلر، بعض نظم طرزلری آملشردر [١]. لیکن بواقباسات صرف سیکله عائد اولوب اساس تامیله مستقلدر. بالعکس، بو آشوغلر، مسلمانلردن آلاقلرندن فضله اونلر بعض شیلر ویرمشلردر. ارمنی آشوغلرینک بر چوغی تورکجه، عجمجه، کوردجه شهرلر یازمشلردر؛ حتی تورکلرله کوردلرک برچوق مشهور سازشاعرلری ارمنیدر. بونلر شهبه سز کندی طبیعت ملیهلرندن، روحلرندن، خریستیان ذهنیتندن بر چوق شیلر اسلام شعرینه ادخل اتمشلردر. اسکی آشوغلره کلنجه، اونلر ده هیچ بر صورته یابانجی بر تأثیر کوروله من. یکانه منبع الهاملری ارمنی خلق ادبیاتی، اونک طبیعی و ملی شعریدر. «کروپه Kéropé» نک، «اوخانس» ک، «قوجاق Koutchak» ک شعرلری، ارمنی عرقنک حساسیت شخصییه سنی کوستره ن خلق ادبیاتنک بر محصول تکامل وانکشافیدر [٢]. ایشته «چوبانیان» ک «ارمنی آشوغلر» ی حقنده ویردیکی معلومات، اساس اعتباریله، بوندن عبارت کیدر.

٢

«آشوغ» لرله «عاشق» لر آراسینده کی مشابهنلر

«چوبانیان» ک ارمنی آشوغلری حقنده ویردیکی بو عمومی تفصیلات ایله بزم تورک عاشقلرینک طرز حیات و صنعتلری و هیئت اجتماعییه ده کی موقعلری قارشیلان شیریه جق اولورسه، بونلرک هر صورته همان بر برندن فرقسز اولدیغی در حال کوزه چارپار. مثلاً «طاشلامه» و «معما

[١] مثلاً قرون وسطا ارمنی ادبیاتنک اک مهم سیمالردن اولان «سونیک Sunik» لی «آراکل» (تولدی ١٣٥٠ یه دوغرو) ک، ١٠ و ١٢ نجی عصرلردن اعتباراً بعض فلاسیق شاعرلر طرفندن ارمنی ادبیاتنه ادخال اولنان و عرب منشأندن کان بعض نظم طرزلری قولاندیغی «چوبانیان» سویلیور [le Roseaie d'Armenie, Paris. 1918, Tom. 1, p. 10.]. ارمنی شعرینک بوسورته داها ١٠-١٢ نجی عصر میلادین اعتباراً اسلامی ادبیاتله تماس و استیناسی، مؤخرآ تورک عاشقلرینک نفوذینی داها قولایلقله قبول اتمه سینه خدمت اتمشدر. بزم نقطه نظرمنه کوره، اسلامی ادبیات تأثیراتی ارمنیلره «چوبانیان» ک ظنی وجهله عربلردن دکل اصل عجملردن و عجم ادبیاتندن کچمش اولمالیدر. مع مافیله، استانبول کتبخانه لرنده ابتدا عربجه دن ارمنیجه یه ترجمه ایدیلدیکی حالده مؤخرآ عربجه اصلنک ضیاعی اوزرینه تکرار ارمنیجه دن عربجه یه ترجمه ایدیلش بر یازمه نسخه نک موجودیتی و عباسیلرک ارمنستانده کی حاکمیتلری دوشونولنجه، «چوبانیان» ک نقطه نظری ده بوسبوتون رد اولوناماز. بو مسئله نک قطعی صورته حلی ارمنی ادبیاتی متخصصلرینه عائددر.

آصمه « مسئله لری حقننده و یردی کمز ایضاحات ، تورکلر آراسنده عصر لردن بری بر طاقم قواعد معینه یه تابع اولارق دوام ایدن بو عادت لریک مؤخر آ ارمنیلر طرفندن ده تقلید ایدیلدیکنی یئک کوزل کوزلر مکده در ؛ تورکلرک خلقه مخصوص بر شکل و یره رک ملیه شدید کیری بو اسلامی المنشأ عن غنله لریک ، ارمنیلر کدن دو غدیغنی حتی « چوبانیان » بیله ادا ایدم میور . یالکیز « چوبانیان » ، ارمنی عاشق لری نیک اسلام ادبیاتندن آلدق لری شیلرک شکلی و ظاهری اولدیغنی حالدده اسلام شعرینه بونلرک « خریستیان - ارمنی » روحی صوقد فلرینی ایلری سور مکده در [۱] . بوراده اسلام شعرندن متعصم شهه سز که تورکلرک خلق ادبیاتی ، ساز شاعر لری نیک آناری دیمک اولاجقدر ؛ چونکه عرب و عجم لردده بزده کی « عاشق ادبیاتی » نه نمائل بر ادبیات موجود دکدر . فی الحقیقه ، بزم تورک عاشق لریله ارمنی آشوغ لری آراسنده طرز حیات و عادات ، الح ... اعتباریله موجود مشابهت عظیمه یه باقیجه ، یا ارمنی آشوغ لری نیک تورک عاشق لری نیک تقلید ایتدیکنه یا خود تورک عاشق لری نیک ارمنی آشوغ لردن متأثر اولدق لری نه حکم ایتمک ضروریدر . « آرشاق چوبانیان » هیچ بر دلیله استناد ایتمه یره رک ایکنجی فیکری ایلری سور بیور ؛ حالبوکه ، تورک ادبیاتنده شیمدی یه قدر تمامیه ترک واهمال ایدیش اولان بو « ساز شاعر لری » نی سنه لردن بری تدقیق ایتمش بر آدم صفتیله ، الله موجود تاریخی وثیقه لریک برنجی نظریه یی تأیید ایتدیکنی ایضاح ایده جکم .

ارمنیلرک تورکلرله تماسدن اول مالک اولدق لری خلق شاعر لری و اونلرک حیات و آناری حقننده صریح و قطعی معلوماته مالک دکم . ارمنی ادبیاتی حقننده « چوبانیان » ک « دو مورغان » ک اثر لرنده موجود معلومات ، بو خصوصده قطعی بر فکر و یره میه جک قدر مهم ، ناقص ، ابتدائیدر . اونلرله مؤخر دور لردده یتیشن آشوغ لری آراسنده مقایسه لر یاپه رق آرا لرنده کی باشلیجه فرقلری بولمق ، ارمنی ادبیاتی متخصص لری نه عائد بر مسئله در . بزنی بوراده اصل علاقه دار ایدن نقطه ، ارمنیلرک تورکلرله تماسدن صوکر ا میدانه

[۱] اسلام ادبیات لردن هیچ برنده شیمدی یه قدر اک اوافق بر ارمنی تأثیرینه تصادف اولونماشدر . بو یالکیز قلاسیق عرب ، عجم ، تورک ادبیات لری ایچون دکل بونلرک خلق ادبیات لری ایچون ده بویله در . اسلام ادبیاتنده کی خریستیانلق تأثیراته کلنجه ، بو خصوصده « Decourdemanche » ک « مسلمانلردده انجیل منقبه لری » [Rev. d. l'histoire des religions, Tom. VII] و « غولده جیهه » ک « اسلام ادبیات دینی سندده خریستیان تأثیراتی » [عینی مجموعه ، جلد ۱۸] عنوانی مقاله لری نه باقیکیز . تورک ادبیاتنده کی بوکی خارجی تأثیرات حقننده تفصیلات « تورک ادبیاتی تاریخی » عنوانی اثر مندرده در .

چیقان « ساز » لی « آشوغ » لر واونلرک تورک عاشقربله اولان روابطیدر . اصلاً عربجه اولمق، برابر یالکیز تورکلر آراسنده « ساز شاعری » معناسنه کان « عاشق » کلمهسی [۱] ، ارمنیلر بوشکل ادبیاتی تورکاردن اقتباس ایتدکری زمان ، « آشوغ » شکلنده ارمنیجهیه - حتی « ساز » کلمهسیله برلکده - کچمشدر . اکر بو طرز ادبیاتک ارمنی تاریخنده بر ماضیسی ، مستقل برعنعنهسی اولسهیدی ، تورکجهدن « ساز » و « عاشق » کلملرینک آلماسنه لزوم اولمایه جق ، اسکی عنعنوی تعبیرلر دوام ایدوب کیده جکدی . صوکر شکل نظم ، شکل ادا ، صوک پارچه لرده شاعرک آدینک ذکر ایدیلیشی ، صرف خریستیانی ماهیتده بعض جهتلر استئنا ایدیلنجه تاقی و ذوق اعتباریله بزم عاشق ادبیاتنده کی نمونه لردهن تمامیه فرقسز پارچه لره تصادف ایدیللمهسی ، بو ادبیاتک تورک تأثیری آلتنده تشکل ایتدیکنی صراحة کوستریبور . بزم عاشق لرک « مانی ، قوشمه ، تورکو ، داستان » کی شکللرینک ارمنی آشوغلری طرفندن تقلید ایدیلدیکی پک آشکاردر . آشوغلرک اصول نظمی حتمنده داها اطرافلی معلوما تمز اولسهیدی ، اونلرک نه کی تورک اورنه کلرندن اقتباس ایدیلدیکنی ده کوستره بیلیردک .

ارمنی آشوغلری « آرشاق چوبانیان » ک ادعاسی وجهله دوغروندن دوغرویه عرب و عجم ادبیاتلرندن متأثر اولمامشدر . بونلر منحصراً تورکلره مخصوص و تورک « اوریرثینالیته » سنی تمامیه حائز اولان عاشق ادبیاتندن استفاده ایتمشلردر . عرب و عجم ادبیاتلرنده نمونهسی اولمایان بو « عاشق ادبیاتی » نک تمامیه ملی برمنشای ، عصرلردن بری دوام ایدوب کان برعنعنهسی وارددر . « تورک ادبیاتی تاریخی » نده قسماً ایضاح ایتدیکنمز وجهله ، بو ادبیات داها اسلامیتدن اول تورکلرک آراسنده شایعدی ؛ مؤخرأ اسلامیتک قبولندن صوکر اده بوشکل ادبیات سونمه مش ، یکی و اسلامی برقلاسیق تورک ادبیاتنک تأسسنه رغماً ، خالق آراسنده قوتله یاشامشدر . « اوزان » نامی آلتنده تا « آتیلا » نک اوردوسندن باشلا یه رق مؤخرأ غزنویلرک ، سلجوقیلرک ، عثمانیلرک اوردولرنده ، آناتولی بکلرینک و « سلطان مراد ثانی » یه

[۱] بو کلمه ابتدا « عاشق » دن محرف « اشق » شکلنده لسانمزه کچهرک « قلندر ، بابایی ، بکتاشی ، جرونی » کی اهل سنت عقائدینه مغایر زمهره لره منسوب درویشلره و « یونس امره » طرزنده خلق شاعر - متصوفلرینه علم اولمشدر . « آناتولی تاریخ دینیسی » حتمنده کی اثرمزرده بو کلمه حتمنده لسانی و تاریخی مفصل ایضاحات وارددر .

قدر عثمانلی حکمدار لرینک سر ایلرنده کوردیکمز عاشقنر [۱] ، « احمدیسوی » دن « یونس امره » و معقبرینه قدر خلق متصوف - شاعرلری ، بو شکل ادبیاتی بوتون عنعنه سیله بیک سنه دن چوق فضله بر زماندنبری یا شامقده درلر ؛ « دیمومت Continuité » نی غیب ایتیه ریک منتظم برسلسله حالنده حیات تکاملی تعقیب اولوننه بیان بو ادبیاته ، یالکمز کوچوک آسیا و آذربایجانده کی اوغوز تورکلری آرا - سنده دکل ، تورکستان شرقیده و سیحون شمالنده یاشایان اک اوزاق تورک شعبه لرندده ، عین شکل و ماهیتده اولارق ، تصادف اولونور [۲] . ایشته بوقیصه ایضاحات تورکلرده کی عاشق ادبیاتنک ملی بر منشای اولدیغنی قطعی صورتده کوستر مگده در . بو ادبیات اوزرنده اسلامیتک ، عرب و عجم ادبیاتلرینک تأثیری موجود اولمقده برابر ، بو خارجی تأثیرات اونک ملی و اوریشینال ماهیتنی اصلا اخلال ایدم مشدر . « تورک ادبیاتی تاریخی » ایله « تورک ادبیاتنک ایلک متصوفلر » ده بوتون و نائق لازمه سیله ایضاح ایتدیکمز بوجهتلر نظر اعتباره

[۱] A. Thierry, Histoire d'Attila, tom 1, p, 233 — غزنوی اوردولرنده کی شاعرلر

حقنده « عتی » نک « تاریخ عینی » سنه ، آناتولی ساچوقیلرینک اوردولرنده کی اوزانلر ایچون « هوتسما » طرفندن نشر ایدیلن « ابن بی ترجمه سی » نه (ص ۳۴۸ و ۳۶۶) ، آناتولی بکلرینک سر ایلرنده کی عاشقنر ایچون « عالی » نک « کنه الاخبار » ینه (ج ۵ ، ص ۱۹۱) ، « مراد ثانی » دورنده عثمانلی سر اینده کی عاشقنر ایچون ده « شه فر » طرفندن باصدیریلان شو اثره بایکمز : [Bertrand de la Broquière, Le voyage d'outremer, p. 192, 198] .

[۲] « رادلوف » طرفندن نشر ایدیلن Proben der Volkslitteratur der Türkischen

Stamme Sudsibiriens, 1866-1886 ایله « وامبه ری » نک ۱۸۵۷ ده « له پزیغ » ده طبع ایتدیردیکی « Gagataische Sprachstudien » نام اثره ؛ « کیزه » نک « قونیه » (هاله ، ۱۹۰۷) ، « غوردله فسکی » نک « قریم » (موسقووا ، ۱۹۱۴) ، « قونوش » ک « آطه قلعه » (پشته ، ۱۹۰۶) تورکولرینه ؛ « فون لوقوق » ک « Baessler-Archiv » ده نشر اولونان « تورفان » تورکو و مثللرینه (له پزیغ و برلین ، ۱۹۱۰) ، « غرونار » ک « دو تروی دورهن » هیئت علمییه سی نشریاتنک اوچنجی جلدنده کی شرقی تورکستان خلق ادبیاتی نمونه لرینه ، اکثریتله عرب - عجم ادبیاتندن ملهم قلاسیق پارچه لری احتوا ایتمکله برابر « بهره زین » ک اسکی منتخباتنه باقیکمز . « کیزه » نک بو ذکر ایتدیکمز اثرنده بو خصوصه عائد اوفاق بر بیدلیو غرافی ده موجود در . بونلرله « محمود کاشغری » نک « دیوان لغات الترك » نده کی اسکی خلق شعرلری مقایسه ایدیله جک اولورسه ، بوتون زمان و مکان فرقلرینه رغماً ، تورک خلق شعرنده کی روح اصلینک و نظم شکلرینک عصرلردن بری ناصل دوام ایتدیجی در حال آکلاشیلیر [« اک اسکی تورک شعرلری » نامی آلتنده نجیب عاصم بکله مشترکاً نشر ایدم جکمز اثرده بو نقطه نظر بوتون و نائق و دلائله ایضاح و مدافع اولونمشدر . تفصیلات ایچون اورایه مراجعت ایدیله بیلیر . بو اثرک انتشارینه انتظاراً ، شیمدیلمک ، روفسور « قارل بروقه مان » ک « دیوان لغات

آلیندجه، تورک ادبیاتی اوزررنده ارمنی آشوغلرینک هیج بر مهم تأثیری اولامابه جنی کندیلکندن آکلاشیلیر. اکر تورکلرده کی «عاشق ادبیاتی» اولرک ارمنیلرله تماسندن سوکرا وجوده کئش و قبل الاسلام اسکی بر ماضی به، عصر دیده بر عنعنیه مالک اولمامش اولسه ندی، بوسکل ادبیات اوزررنده ارمنی تأثیری اولماسنه بلسکه احتمال ویربله بیلیردی. اسلامیتی قبول ایتمش واسلام مدینتی دائره سنه کیرمش اولدیغی ایچون، ارمنی حرثنه شهه سز چوق فائق بیزانس حرثنه و ادبیاتنه بیله لاقید قالمش بولونان تورکلرک، ارمنی ادبیاتندن متأثر اولملری ادعائی غیر وارددر. تورکلرک خالق ادبیاتنده کی قوت [۱] و بو ادبیاتک - داها عثمانلیلر روم ایلی به کچمزدن چوق اول بیله - ماجارلر، او قرائینالیر اوزررنده اجرا ایتدیگی تأثیر دوشونولورسه [۲]، ضعیف و مغلوب ارمنی حرثنک، اسلام مدینتی قبول ایتمش اولان

الترک «ده کی شعر پارچه لری - قنده کی تدقیقاتمه (ملی تبعلر جموعه سی، صابی ۴ - و بو تدقیقاتمک پروفیسور «مارنن هارمان» طرفندن یاپیلان ترجمه سی : Der Islam, 8, 340) استناداً وجوده کتیردیگی «Altturkestanische Volkspoesie» عنوانلی اثره مراجعت ایدیگز : Ostasiatische Zeitschrift, Jahrg. 8. — کذالک، تورک ادبیاتی تاریخی، برنجی کتاب، ص ۷۶ - ۹۶

[۱] یوقاریده بوتون زمان و مکان فرقلرینه رغماً، تورک خلق ادبیاتک کندی ملی دهاسنی، خصوصیتی، کاشغر و سیردریا بوزقیرلردن قریم، طونه ساحلارنه، وولغا کنارلردن عراقه و آق دکره قدر ناصل محافظه ایتدیگی سویله مشدک. عراقلی اولق مناسبتیه اوساحه ده کی تورک و عرب خلق ادبیاترینی پک یاقیندن بیلن شاعر «اسمد هاشم بک»، عراقده کی تورک خالق شعرلرینک عربلرک کندن بوسبتون فرقی اولدیغی والهامده کی دهرینلک و صمیمیت اعتباریه بدیی بر فائقیتی حائز بولوندیغی ادعا ایدیورکه، بو ادعا تماماً نقطه نظر منری وؤیددر [درگاه جموعه سی ۱۸ نجی نومروسنده، ص ۲۷۴]. دین اشتراکی اعتباریه تورکلر ایچون بوسبتون تمیلکار اولق ایجاب ایدن قوتلی عرب حرثنه قارشلی، خلق ادبیاتمک صفوت و خصوصیتی تمامیه محافظه ایتمه سی کندی درجه قوتنه کوزهل بر دلیلدر. استقلالی بوقدر قوتله محافظه ایدن بر ادبیاتک، ارمنی تأثیراتی آلنده قلابلمه سی بیله تصور اولوناماز.

[۲] «ماجار و ثائقاتی» نه استناداً استانبول دارالفنون سابق اتنوگرافی مدرسی «مه صاروش» افندینک بکا و بردیکی معلوماته کوره ماجار لساننده «قوبوز Koboz» کلمه سی (م ۱۳۲۷) سنه سندن وقوبوزجی معناسنه کلن «قوبزوش Kobzos» کلمه سی (م ۱۳۲۷) سنه سندن بری معلوم و مستعملدر؛ حتی ۱۳۲۷ ده «یوهان» و ۱۳۶۴ ده «نیقولوس» آدلی قوبزوشلرده معلومدر. «آرپد» لردن «آزو» زمانه قدر کلن بو قرال قوبوزجیلری اون زردنجی عصر نهایتنده محو اولمدر. طبق بونک کی او قرائینالیرده و جنوب اسلاولرندن بعضیلرنده «ساز شاعری» معناسنه اولان «قوبزار» کلمه سی حالا مستعملدر. «تورک ادبیاتی تاریخی» نده ایضاح ایتدیگمز وجهله، اسکی او یغور متلرندن و «دیوان لغات الترک» دن باشلا بوق تورک عالمک هر ساحه سنده وهان هر عصرده تصادف ایتدیگمز «قوبوز» کلمه سی، اساساً خالص تورکجه در؛ «قوبزاق»، «قوبزاشق» شکلری داها «دیوان لغات

غالب برملت اوزرینده نه قدر تأثیرسنز قالا جنی بر قانداها آ کلاشیلیر [۱] . اساساً غربه دوغرو کان تورک - تاتار زمرلرینه ، کندی مهاجرت یوللری اوزرینده ساکن بولونان قوملرک « خلیات Folklore » ی اوزرینده اجرای تأثیر ایتدیکی ، بو میانده اساسی هندستانده آن بعض « منقبه Légende » موضوعلرینک ارمینیلرده کچدیکی معنومدر [۲] . ایشته بوتون

الترک» ده موجوددر . کله نك اسلاو کله سی ارمادینی وتورکجه ده اوزون عصرلردن بری مشتقانیله برابر قولانیلدینی دوشونولنجه ، کرک ماجارلرک کرک او قرائنیلرک و صربلرک ، بونی ، عثمانیلردن اول قرا دکرک یوقاریسندن دولاشه رق اوروپا طویراقلرینه کلوب یرلشن تورک قبیله لرندن آلدینی توضیح ایدر . بو اسکی تورک سازینک جوار قوملر ظفندن اقتباس ایدیلدیکی کوستردن بو کوچوک حادثه ، مهاجر تورکلرک قومشولری اوزرینده آز چوق بر تأثیر حرثی اجراسینه موفق اولدقلرینی ظن ایتدیریبور . اسلاو و ماجار ادبیاتلریله مشغول متخصصلر طرفندن بو مسئله نك بالخاصه تدقیق پک زیاده شایان نمیدر .

[۱] ارمینیلرک تورک مدنیاتی اوزرینده کی یکنه تأثیرلری « معماری » ساحه سننده اولشدر . «سالادهن» ک ادعا ایتدیکی کبی ، پک ای انشا آنجی اولان ارمینیلر ، ملی معماریلریله ، آناطولیده کی سلچوقی معماریسنک تشکیلی اوزرینده اجرای نفوذ ایتشلردر [Saladin, Manuel d'art Musulman, p. 441] . اسلام اونایان قوملرک اقوام اسلامیه اوزرینده مثلا معماری کبی - « تفتیق : آیات » له داها فضله علاقه دار - شعبه لرده دهها فضله اجرای نفوذ ایتدکلری ، حتی بونفوذی مسائل فکریه و فلسفیه یه ده تشمیل ایدیدکلری حالده ، ادبیات ساحه سننده مسلمانرک بوتأثیرات اجنبیه یه هان کلیاً لاقید قالدقلری عمومینله قبول ایدیلش بر حقیقتدر . بو اعتبار ایله ارمینیلرک معماریه کی بوتأثیرینی ادبیاتده تشمیله قاتشمه لیدر . اساساً سلچوقی معماریسیده ، اقوام سائر ددن آلدینی عناصری تورک شخصیتیه آهنگدار بر صورتده خرج ایدهرک تمامیه ملی و اوریشینال برماهیت آلمشدر [استرزیغوسکی وهاری غلوقک تدقیقاتنه مراجعت] .

[۲] بعض منقبه « موضوعه : تم » لرینک اساسنی هندستاندن آلارق بعدالمیلاد تورکستانده ، هندجرتنک متعمم بولوندینی ساحه لرده بعض تحولاته اوغرادقن سوکرا ، یکی برغروب حالنده وتورک - تاتار قبیله لری دلایله سیرنده دوام و بویله جه ارمینیلره ، آرامی لسانی ساحه سنه ، بسارابیا یه ، بوغار و صربلره انتقال ایتدیکی معلومدر [J. Moravesik, körösi esoma- Archivum, 2, p. 166, 1921] . بناء علیه ارمینیلرک « خلیات » ی لایقیله تدقیق ایدیله جک اولورسه ، تورک تأثیراتنه تصادف اولونمسی غایت طبیعیدر؛ مستقبل تدقیقات نتیجه سننده بو تأثیراتک هانکی زمانلره وهانکی تورک شعبه لرینه عائد اولدینی بیله پک ای توضیح ایده بیلیر ظننده نر . اسلاولرک ، فینوالرک ، جرمنلرک ، فرانسلرک اسکی خلق ادبیاتلرینده کی داستانی موضوعلرک ایلك نمونه لرینه تورک - و غولارده تصادف اولوندینی و « آتیلا » معینده کی « هونلر » ک بو خصوصده کی عظیم روللری حئننده « بوتانین » طرفندن ایلری سورولن نقاط نظرده اونوتولماه لیدر [Van Gennep, la formation des légendes, 1912, p. 44] . یوقاریکی نوظه ده و « تورک ادبیاتی تاریخی ، ص ۷۵ » نده ایضاح ایتدیگمز وجهله ، تورکلرک داها اسلامیتی قبولدن اول ، مهاجرت یوللرینده تصادف ایتدکلری اقوام اوزرینده کی تأثیرلری محققدر .

بونلره استناداً ارمنی آشوغلرینک تورک عاشقکلرینک تأثیری آلتنده قالدینی بزچوق نقاط نظر دن قوتله مدافعه اولونه بیلیر . «چوبانیان» کده اعترافی وجهله ، ارمنیلر آراسنده تورکجه شعر یازان بر طلق عاشقکلر یتیشمه سی ده نقطه نظر منری تأییده یارایه جق دیکر بر دلیلدیر .

۳

تورککلرله ارمنیلرک سیاسی و فکری مناسباتی

ارمنیلرک تورککلرله مناسباتی بالخاصه «خزر» لر زمانندن اعتباراً فعال بر صورتده دوام ایتمکده در . «دون» نهریله «خزر دکزی» آراسنده ، شمالده «قاما» یه جنوبه دوغرو «تدرک» و «در بند» ه قدر ممتد بر ساحه ده یاشایان «خزر تورکلری» ، هونلرک استیلا سندن بری اورالرده یرله شهرک متمادی حرب وجدال ایله وقت کچیریورلردی . سیاست غایت متشدد و متفرق بولونمق دولایسیله عسکری نقطه نظر دن چوق قوتسز بولونان زنکین ماورای قافقاس مملکتلری ، بونلرک دائماً نظر حرصی جلب ایتمکده ، و کندیلریله صیقی مناسباتده بولونان «بیزانس» ایمپراطورلرینک سیاستی ده اکثریتله بو حرصی تحریک ایله مکده ایدی . ابتدا ایرانیلره صوکره عربلره قارشی بیزانسلرله مشترکاً حرکت ایدن «خزر» لر ، «م ۶۸۳» دن «م ۷۹۹» قدر ماورای قافقاسی وارمنستانک مهم بر قسمی متعدد دفعه لر استیلا ایله دیلرکه ، ارمنیلر بوکا قارشی عربلره مشترکاً حرکت مجبوریتنده قالیورلردی [۱] . بالکیز عربلر ، ارمنیلر ، کورجیلر دکل ، روسلر و «یجه نهک تورکلری» له ،

از جمله ، تورکلرک سلجوقی استیلا سندن صوکره قافقاس قوملری اوزرنده کی نفوذ معنویلرینه برهونه اولوق اوزره ، ۱۲ نحی عصر میلادینک اک بووک کورحی شاعری «شوتا روستاودلی Ghouta Roustaveli» نک انگلیز ، روس ، ماجار لسانلرینه ترجمه ایدیلن «قاپلان پوستلی شوالیه طارنی بهل Tariel» عنوانی مشهور دستانی ذکر ایده بیلیرز : اثرینک قهرمانلرینی باشلیجه تورکلردن آلان بو شاعر ، باشدن باشه تورکلرک قهرمانلغنی ، انسانیت و فضیلتی ترنم ایتشدر [احمد حکمت ، توران مجموعه سی ، صایی : ۵ - ص ۲۴۹ ، ۱۹۱۷] .

[۱] «یعنوبی» یه نظراً ، خزرلر ایران حکمداری «قباد» زماننده (م ۸۸ - ۵۳۱) اران ، واسپوراغان ، سیساقان ساحه لرینی ضبط ایتشلر سه ده ، صوکره «خسرو انوشروان» (م ۵۷۹ - ۵۳۱) طرفندن طرد ایدیلشله و متعاقباً بورالری تکرار الده ایدرک بیزانسلرله عربلرک ورودینه قدر قاشلردر . «مارقوارت» بونلرک ظهورینی ۵۸۵ دن اولنه ارجاع ایدیور . تفصیلات ایچون «Laurent . J» ک شومکمل اثرینه باقمکیز : [l'Arménie entre Byzance et l'Islam , Paris .]

« آرال » و « بحر خزر » ساحه لرینده کی کوچمه تورکلرله ده اوغراشمغه مجبور اولان « خزر » لر، میلادی دو قوزنجی عصر دن اعتباراً ماورای قافقاسده ، ارمنستانده فعال بر رول ایفا سندن فارغ اولدیلر : و بناءً علیه سلجوقیلرک شرق دن ظهورینه قدر تورک - ارمنی مناسباتی چوق محدود و مصلحانه بر شکلده دوام ایتمدی [۱] .

میلادی، اون برنجی عصرده سلجوق خاندانینک عزیمتکار اداریسی آلتینده طوپلانان اوغوز تورکمنلری بر سیل حالنده، ارمنستان حدودلرینی کچهرک، آز زمان ایچنده، کرک نیم مستقل کرک بیزانس حاکمیتی آلتینده یاشایان ارمنیلری کندی حاکمیتلری آلتینده طوپلادیلر . داخلی حربلرله اساساً پریشان اولان و ملی، مستقر بر سیاست تعقیب ایده مه دکلری کی اطرافلرینده کی بویوک کتله لرک مجادلاتی آراسینده ده طبیعتیه بیزانمغه محکوم بولونان ارمنیلر ، سلجوقیلرک ایلك استیلالرینده مادی و معنوی بر چوق ضایعاتلره اوغرا دیلر؛ و بویوک ارمنستان ساحه سینده اساساً تام اولمایان استقلاللرینی ضایع ایتمدیلر [۲] . « کیلیکیا » طرفه کلنجه، بوساحه یه تورکلر دن تقریباً درت عصر سوکرا کله زک، اهل صلیب سفر لرینک تولید ایتمدیکی مساعد شرطلر دن بالاستفاده کوچوک بر هیئت سیاسی قوران ارمنیلر، قوتلی و کشف تورک کتله لری آراسینده نیم مستقل بر حالده یاشامغه مقتدر اولدیلر [۳] . ارمنی تاریخنه عائد خصوصی اثرلر ده اوزون اوزون

[۱] ارمنیلر داها عباسی حاکمیتی آلتینده بولون دقلری ائنده، تورکی الاصل امر ایله و عباسی اوردولرینده کی تورکلرله مناسباتده بولونمشلردر . (م ۷۶۰) ده عباسیلرک ارمنستان والیسینک اوردوسی عمومیتله تورکلر دن مرکب دی ؛ کذلک (م ۷۷۲) ده ارمنستانده چیقان بر اختلالی تسکین ایچون سوریه دن کن او توز بیک کیشیک اوردوده تورک دی [لوران ، ص ۲۳۷-۲۳۸] .

[۲] « ژ. لوران » ک « بیزانس و سلجوقی تورکلری ، ۱۹۱۹ » و « ارمنی مسئله سنک قرون وسطائی منشأ لری » [ارمنی تدقیقاتی جموعه سی ، ۱۹۲۰] ایله و « دومورغان » ک تاریخنده سلجوقی استیلاسی حتمنده مهم معلومات واردر .

[۳] عباسیلر زماننده کیلیکیایه کن اسلام مهاجرلری میاننده ، تورکلر ، اوراده کشف بر کتله تشکیل ای دی یورلردی . ملی بر عنعنه لرینه رعایتله ، قدیم « ساروس » و « پیراموس » ه تورکستانده کی « سیحوق » و « جیحون » آدلرینی ویردن بولردر . اسلام سرحدینک بکجیلدیکی وظیفه سنی کورهن و « طرسوش » ی مرکز اتخاد ای دن اسلام امراسی آراسینده « ابو سلمان الترمکی » کی بر طاقم تورکلر ده یتشمش ، حتی ایچرینده سکه باصدیرانلر بیله اولمشدر . بوساحه « نیکه فور فوفاس » طرفندن ضبط اولون دقلرینده سوکرا ده (م ۹۶۲-۹۶۵) مملکتک صارپ گوشه لرینده تورک کتله لرینه تضاد اولون یوردی . سلجوقی استیلاسی بوزلره نکرار قوتلی تورک کتله لری کله سنی و شمالی سوریه ایله برابر بوساحه نکلده هرانی صورتده تورک کتله سنی اتخاج ایتمدی [تفضیلات ایچون « ظبری » ، « مسعودی » ، « ابن عوقل » کی استیکي عبرت موزخ و جغرافیا جیلر یله « Schlumberger » نکل « un empereur Byzantin » عنوانی اثرینه و بالخاصه « رمضان اوغلو » نکل « ابی عمرو عثمانی بن عبدالله بن ابراهیم الطرموسی » نکل

ایضاح ایدمان بوسیاسی حادثه لردن بوراده آریجه بحشه لروم کور میوروز؛ یالکیز شونی سو بلا مکه اکتفا ایدلم که، سلچوقی تورکاری ارمنیلرک یاشامقده اولدقلری ساحه لردده حا کیتلرینی تأسیس ایتدکن و آناتولیده مستقل برروم سلچوقی دواتی وجودده کلدکن صو کرا، تورکارله ارمنیلر آراسنده کی مادی و معنوی مناسبات دایما متزاید برشکلده دوام ایتمشدر. «کیلیکیا» ده کی کوچوک ارمنستان قراللیغک «میلادی ۱۳۷۵» ده سقوظندن چوق اول، آناتولی سلچوقیلری اونلری کندیلرینک علی العاده تابعی عد ایدیورلردی [۱]. اوردولرندده، ایمپراطورلنی تشکیل ایدن

«سیرالشغور» (کاتب چلبی، کشف الظنون، ج ۱، ص ۴۸۱) ینه استناداً یازدینی «la province d'Adana, Constantinople, 1920» سنه باقکیز. «کوی لوسترنه» ک «The lands of the eastern Caliphate, 1905, chap.» عنوانی مهم اثریله «رامزه» ک «کوجوک آسیا جغرافیای تاریخیسی» نه و «لوبو» نک بیزانس تاریخنده مرآعت اولونه یایلر. مؤخرأ دوغرودن دوغرویه آناتولی سلچوقیلرینک تحت حاکمت ویا متبوعیتنه کچن بو ساحه ده اهل صلیب کشف تورک کتله لرینه تصادف ایتدیلر [آکبر ده قس، اهل صلیب مورخلری کلیاتی، ج ۴، ص ۳۴۲-۳۵۴؛ میشو، اهل صلیب تاریخی، ج ۱، ص ۱۲۷-۱۳۰]. تورکارک بو ساحه ده کی اسکیلکرنی و چوققلرینی ارمنی مورخلری بیله انکار ایدمه میورلر [Alihan, Sissouan, P. 42].

[۱] «هوتسیا» طرفندن طبع ایتدیریلن مختصر «سلچوقنامه ابن بیبی» ترجمه سنه باقکیز. کیلیکیا ارمنیلری فرصت بولدیجی آق دکیز قییلرندده کی خربستانلرکده یاردیمیه عصیان ایدرلر، فقط دایما مغلوب اولورلردی. بو سلچوقی تاریخنده نظراً داها «غیاث الدین کیخسرو اول» (۵۸۹-۵۹۲) ارمنی حکمدارینه بر آی مسافر اولدینی کبی، بر آراق سلچوقی شهزاده لری آراسنده کی سلطنت غوغالرینه قاریشماق ایسته یین ارمنیلرده، نهایت بیطرفلک کندیلری ایچون ک مناسب اولدینی آکلاملردر [ص ۲۶، ۹۹-۱۰۲]. «عزالدین کیکاووس اول» (۶۰۶-۶۱۶) ک جاوسنده سفیر وهدایا کوندره ن ارمنیلر، سیس خراجچیلرینک سلطانه شکایتی اوزرینه سلچوقیلرک هجومه معروض قالمش و «جنجین»، «کانچین» قلعه لرینی غیب ایتدکن باشقا بالذات ارمنی قرالک اداره ایتدیکی میدان محاربه سنی ده مغلوباً ترک ایله مشلردر (۶۱۱-۶۱۳ سنه لری آراسنده). سلچوقی اوردوسی بر هفته قدر ارمنستان یغما ایدرلر «قیصریه» یه چکیلدیکی زمان، بر ارمنی اسیری الی آچیه، صیغیرک دانه سنی ایکی آچیه صایلاجق درجه ده مبدول غنائم آلمشدی. ارمنیلرک رجاسی اوزرینه عقدایدیلن مصالحه ده مقدمه اون بیک فلوریدن عبارت اولان خراج تضعیف ایدلمش، ارمنیلرک سلچوقی اوردوسنه کوندرمکه مجبور اولدقلری عسکرک مقدارینه بشیوز کیشی داها ضم ایدلمش و بوشراطله سیس سلطنتک عهده سنده ایجا ایدیلدیکنه دائر سفر مخصوصه منشور و خلعت کوندره یلمشدر (تفصیلات ایچون: ص ۱۴۲-۱۵۱).

«علاء الدین کیقباد اول» (۶۱۶-۶۳۴) زماننده ده ارمنستانه هجوم ایدیلرک «جنجین» قلعه سی ضبط اولومش و ارمنیلرک رضاسیله تکرار عقده مصالحه ایدلمشدی. (۶۲۳-۶۲۵) سنه لری آراسنده جریان ایدن بو حادثه ده، ارمنیلرک شرائط صلحیه سی داها آغیرلاشدیرلمش، خراج تضعیف اولومش، هر بیل بیک آتلی و بشیوز زبیره کیمینک سلچوقی اوردوسنه اعزامی و سکینک علاء الدین نامه کیلیمه سی مشروط

سائر عناصر مثلاً ارمنيلردن ده بر چوق افراد بولوندينى كى، آريجه ارمنى تىكنفورى ده امر وقوعنده كندى بازاسيله تجهيز و اعاشه ايتديكى بر قوه عسكربه يى حكمدار معينه كوندرمكه مجور اوليوردي. ايسته ارمنيلر بو صورتله توركلرله يك صبقى بر صورتده تماس واستيناس ايتديلر. ديك طرفدن مصر حكمدار لر ينك، اتابكلرك، توركمن رؤساسنك اوردولرنده وساحه نفوذلرنده ياشايان توركلرده كيليكيا ارمنيلرله مناسبات دائمه ده بولونمقده ايديلر [۱].

ينه تورك بكارينك و تورك كتله لر ينك حكمران اولدينى شرقى آناتولى، عراق، آذربايجان، قافقاس ساحه لر نده ايسه ارمنيلرله اسلاملك تماسى يك قوتلى ايدى. عين محيظلرده وعين اداره آلنده ياشايان ايكي ملتك بو مناسبات ضروريه سي، اراده كى دين فرقنه و وضعيت حقوقيه اعتباريله بر ينك حاكم ديكبر ينك محكوم موقعنده بولونماسنه رغماً، شهبه سزاونلركه مؤسسات اجتماعيه لرى، عرف و عادتلى اوزرنده درين ازلر براقشدر. مثلاً «جلال الدين خوارزمشاه» ك

قيلنمشدر. صلحك عقدينه قدر ضبط اولونان اوتوز قلمه مؤخرأ «قرالدين لالا» نك اداره سنه و يرلديكى جهنله «قرالدين ايلي» نامنى آلمش ومؤخرأ قارامانلير زماننده «ايچ ايل» تسميه ايدلشدر [عين اثر، ص ۳۵۸-۳۷۰]. فى الحقيقه «برنجى خطوم» (۶۲۳-۶۶۷) ك سلجوقيلرله مشترك سكهنى موجود اولدينى كى، بومر بوطيتك مؤخرأ ده دوامنى كوستره ن بروثيقه اولق اوزره «كيخسرو ثانى» زماننده ۶۳۷ و ۶۴۳ ده ضرب ايدلش مشترك سكهلرده موجوددر [غالب ادهم، تقويم مسكوكات سلجوقيه، ص ۴۲، ۵۴؛ - خليل ادهم، قيصريه شهرى، ص ۳۸، ۵۱]. بوتون بو ابضاحات، حتى «غياث الدين كىخسرو اول» دن اول ارمنيلرك سلجوقى حكمدار لر ينى متبوع هدا ايدهر ك خراج و ير دكلر ينى، «غزالدين كىكاووس اول» ك اوردوسنده ارمنى عسكرك لر ينك موجوديتنى [ابن بيبى، ص ۱۱۵]، و كوچوك ارمنستانك - موسيوه دوهرغان» ك ادعاسى وجهله «علاءالدين كيقباد اول» زماننده دكل اوندن چوق اول - سلجوقى استيلا لر ينه اوغرايوب اونلرك متبوعتنى قبولده مضطر قالديغنى كوسترمكده در.. ارمنيلرك آناتولى سلجوقيلرله مناسباتى حقنده غير مطبوع اسلام منابغه استناداً ياقينده اوزون بر تتبعنامه نشر ايتك اميدنده يز.

[۱] «ابن بيبى»، صلح زماننده ارمنيلرله توركلرك يك صبقى مناسبات اقتصاديه ده بولونديلر يى واضحاً آكلاتيور: صلح عقد اولونور اولوناز، سلجوقى حكمدارى طرفدن يوللرك آجيلمه سى و سربستى مناقلا نك تأمىنى ضمننده حدود امراسنه امرلرك ايديلوردي. كندى ساحه اداره لر نده حيات اقتصاديه نك خالدار اوللامه سى اچون، سلجوقى حكمدار لرى، تجارك چالينان ماللر ينى مطلقاً تضمين ايديلورلر بو كندى ملكتلرنده اولن تاجرلرك بوتون متروكاتى تماماً مبر ايجيلر ينه براقيلورلردى. جغرافى وضعيتى اعتباريله ترانسيت نقطه سندن مهم بر موقع اقتصاديسى اولان كوچوك ارمنستان اهاليسنك سلجوقى توركلرله مناسباتى تأييد و تقويه ايدن سيلردن برى ده، سلجوقيلرك بودرست سياست اقتصاديه لرى ايدى. ارمنيلرك كيليكيا توركلرله صبقى مناسبتلى و بهضاً سائر دشمنلر ينه قارشى اونلردن كوردكارى معلولنلر حقنده باقكر: [Sissouan, 54 — Michel le Syrien, 522 — Tournebize, 479].

ارمنيجه بيلديكي [۱] ، آناطولي سلجوقيلري رجالي آراسنده گرچه پك نادرده اولسه ائلك
 ارمنيجه بيلنلره تصادف اولونديغي [۲] ، سگزننجي عصر هجري مباديسنده يتيشن اك اسكي
 شاعر لر مزدن « عاشق پاشا » نك ارمنيجه يه آز چوق واقف اولديغي [۳] معلومدر .
 ارمنيلرله توركار آراسنده كي بومتقابل تاثيراتك درجه سي مقايسه ايديله جك اولورسه ،
 ارمنيلر اوزرنده كي تورك تاثيراتك ديكريله مقايسه قبول اتميه جك درجه ده عظيم اولديغي
 در حال كورولور . چونكه توركلر حاكميت سياسي و حكمت نفوس اعتباريله ارمنيلر اوزرنده
 ماده و معنأ اجرأ نفوذه مقتدر اولدقلى كى ، اسلام دين و مدنيتيله چوقدن برى
 استيناس ايتدكلرى جهتله ارمنيلر ك مذبوب اولديغي قرون وسطا خريستيان مدنيتنه قارشى ده
 درين برحس استحقار بسله مكده ايديلر . بوندن باشقا ، قرون وسطا اسلام مدنيتك اودورده كي
 خريستيان مدنيتندن يوكسك اولديغي و اساساً سياسي و اقتصادى برچوق فلاكتلردن دولايي
 سويه مدنيلرى چوق تنزل ايتمش بولونان ارمنيلر ك قرون وسطا خريستيان مدنيتنى دخى
 لايقيه تشيل ايدمه دكلرى ده اونو تمامه ليدر . ايشته يوكى برچوق عامللر ك تاثير ضرورى سي

[۱] « O. Houdas » طرفندن ترجمه ايديلن « سيرة السلطان جلال الدين » ، ص ۳۲۱ .

[۲] مختصر سلجوقنامه ابن بدي ترجمه سي ، ص ۶۳ .

[۳] اك اسكي عثمانلى شاعر لرندن « عاشق پاشا » نك [انجاب ايدن تفصيلات ايجون : « كپ » ،
 تاريخ اشعار عثمانيه ، ج ۱ - بروسه لى طاهر ، تورك درنكى ، ص ۱ - فائق رشاد ، تاريخ ادبيات عثمانيه ،
 ج ۱ - تورى يوزدوف ، ملي تبعلر ، ص ۴ - مع مافيه بونلر ك هيچ برى عاشق پاشا و اثرى حقدنه
 اطرافلى برفكر و يره مز ؛ بو خصوصده حاضر لاديعمز مونوغرافى نى قريبا نشر ايده جكز] هجرى ۷۳۰ ده
 اكال ايتديكي « غريبنامه » سنك اونجى دستانى ، يولده كيدر كن بر آچه بولان و بونكله اوزوم آباق
 ايسته دكلرى حالده بر برينك لسانلرينه بيكانه اولدقلى جهتله آكلاشاميه رق غوغا ايدن بر عرب ،
 بر عجم ، بر تورك و بر ارمنيك سر كدشتندن باحثدر [« غريبنامه » نك يازمه لرى استانبول و آوروپا
 كتبخانه لرنده مبدولدر . بز دارالفنون كتبخانه سنده كي اسكي بريازمه دن استفاده ايتدك] . « عاشق
 پاشا » بونلرى كندى ديملر نجه قونوشد يرديغي صيراده ، ارمنى به ده آرزوسنى ارمنيجه اولارق سويله تيور :

ارمني ايندز جيس خاخوغ كزيم ، قى خاخوغ جرنوس بيس الترك جزيم

ارمنيجه بيلمه ين مستنسخلر النده بوزوله بوزوله غرب برشكل آلان بوجله ده يالكز « اوزوم
 ايترم » معناسنه « خاخوغ غوزم » جمله سنك قابل تفريق اولديغي بهض ارمنى دوستلر مدن تحقيق
 ايتدم . بو بيتك مختلف نسخلر ده كي شكللر نى طولايه رق ارمنيجه متن اصليسى تشكيل ايتك ارمنى
 لسانياتى متخصصلرينه عأددر . « مولانا جلال الدين رومى » عين حكايه نى « مشوى » سنك ايكنجى
 جلدنده « منازعت چهار كس جهت انكور كه هر يكى بنام ديكر فهم كرده بودند انكور را » سرلوحه سي
 آلتنده نظم ايتشسه ده ، اوراده « ارمنى » دن بحث بوقدر .

آلتنده ، اساساً قوتلی و یوکسک بر حرثه مالک اولمایان و استقلال سیاسیسی غیب ایتد کدن
 صو کرا بویوک حرث مرکز لرندن ده محر و م قالان ارمنیلر ، یاواش یاواش ، تورك حرثی قبوله مجبور
 اولدیلر : اکثریتله ظن او و ندیغندن چوق داها قوتلی اولان تورك لسانی ، تورك لک خالق ادبیاتی
 و موسیقیسی ، ارمنیلر طرفندن سهولتله قبول و تقلید ایدیلدی [۱] . اسکی تورك « اوزان » لرینک
 یعنی ساز شاعر لرینک بسته و کفته لری ، ارمنیلر ایچون ، داها ساچوقی اوردولرنده خدمت
 ایتد کیری زماندن بری مجهول دکلدی ؛ لکن ، شکل ادا و طرز الهام اعتباریله همان تمامیله
 تورك عاشق لرینک مقلدی اولان ارمنی « آشوغ » لرینک بالخاصه ۸-۹ نجی عصر هجریدن صو کرا
 چوغالدیغنی تخمین ایدنیورز . یدنجی و سکزنجی عصر لرده ، تورك حاکمیت سیاسیسی آلتنده
 یاشامغله برابر ، مختلف سبیلردن دولایی تورك لره تماسلری نسبة یکی و محدود اولان
 ارمنیلر [۲] ، تدریجاً ، کندی منفعت اقتصادی لرینی داها ایی تأمین مقصدیله ، بو مناسباتی

[۱] تورك لک کندی لسانی لرینی محافظه خصوصنده نه قدر مصر و معند اولدق لرینی ، « له تون
 قاهون » ده سائر مورخلر کی اعتراف ایدر [آسیا تاریخنه مدخل ، ص ۳۵] . فی الحقیقه ، بغدادده
 خلیفه لک خدمتته کلن تورك لردن برچوغنک ، عربجه او کره نیمی حقیق کوره جک قدر ملی لسانی لرینه متعصبانه
 مربوط اولدیغنی « مسعودی » آکلاتیور [مروج الذهب ، ج ۷ ، ص ۳۶۳] .
 [۲] هجری سکزنجی عصرده آناتولی شهر لرنده - مثلاً « کرده » ده ، « آنطالیه » ده - مسلمانلره
 روملرک ، ارمنیلرک محله لری آیری و مناسبتلری محدود اولدیغنی « ابن بطوطه » دن او کره نیورز
 [شریف پاشا ترجمه سی ، ج ۱ ، ص ۳۱۱ و ۳۵۰] . بو ائشاده یعنی داها کوچوک ارمنستان
 قرالغنک انهدامندن اول ، شمالی سوریه و کیلیکیا حوالیسی غایت کثیف تورکمن کتله لر یله محاط بولونیوردی ، که
 بونلرک بویوک بر قسیمی داها اوساحه ده ارمنی دواتی تشکل ایتد دن حتی ارمنیلر اورایه آیاق باصمه دن
 اول کلوب بر اشمه شلردی [تفصیلات ایچون « ابن بطوطه » نک ایلك جلدنده بو حوالی حقنده ویریلن
 ایضاحاته ، « جهان نما » به ص ۵۶۳ ، و « ابن بطوطه » دن همان بر عصر صو کرا او حوالیدن
 کچمش اولان « برتراندون دولاروکیه » و « واون برنجی عصره عائد « اولیا چلبی » نک ویردیکی
 قیمتلی معلوماته باقکیز . الده کی تاریخی و جغرافی و ثائق بو مسئله نی لایقیله تنویره کافیدر] .
 هجری سکزنجی عصرک ایلك نصفنده یالکیز « ارزنجان » شهرنده برارمنی اکثریتی بولوندیغنی [ابن بطوطه
 ترجمه سی ، ج ۱ ، ص ۳۲۸] ، « سیس » جوارنده کی ارمنیلرک « ملک ناصر » ک رعایا سندن اولوب
 اونک ارمنستان یولاری محافظه به مأمور برده امیر نصب ایتدیکنی بیلیورز [عین اثر ، ص ۷۵] .
 « برتراندون » ک دو قوزنجی عصره عائد افادتندن صو کرا اون برنجی عصرده آناتولی ارمنیلری
 حقنده « جهان نما » ده معلومات واردر : اوکا کوره « مرعش » قربنده « بازار جق » ده ، « ارجیش »
 نواحی سنده و « قیصری » جوارنده ، جانیکده اهمیتلیجه ارمنی کتله لری موجوددر [ص ۵۹۹ ،
 ۶۲۰ ، ۶۲۷] . « حلب » و « کیلیکیا » ایسه کثیف برتورک اکثریتیه مسکوندرکه ، بونلر حقنده یوقاریده
 ایضاحات ویرمشدک . اهل صلیب سفر لرینه عائد خریستیان و اسلام منابعنده ده بو تورکمنلره دائر

ایلریله تدیلر؛ و دین مستثنای اولوق اوزره، دیگر خصوصلرده عادتاً تورک حرثنه تمیل ایتدیلر. زمانک ایجاباتندن اولان بعض شکللی شیلر استثنای ایدلمک اوزره [۱]، تورک ادارهسی اونلرک دینی حریتنی واقصدادی انکشافلرینی تاممیله تأمین ایدیور، اونلرده صداقت و فعالیتلری و تورک حرثی قبولده کی استعدادلریله، عین طوپراق اوستنده یاشادقلری تورکارک اصمیمی محبتلرینی قازانیورلردی [۲]. «صفوی» ادارهسی - بعض دورلر مستثنای اولارق - ارمنیلره

تفصیلات واردر. «جهان نما» ده «کیلیکیا» و مرکزی آناتولی ساحه سنده ارمنیلرک پک محدود بولوندیغی آریجه مقیددر [ص ۶۷۴]. «عالی»، آناتولی و روم ایلی اهالی اسلامیه سنک ماوراءالنهردن کلن تورک عنصر اصلیسيله سائر بعض اقوامک تصالبندن حاصل اولدیغنی سویلیه رک بومیانده «آبازه»، آرنانود، چرکس، افرنج، ماجار، کرچی، روس، اردللی، بغدادلی، آلمان «عنصرلرینی سایدینی حالده ارمنیلری هیچ موضوع بحث ایتیور» کینه الاخبار، رکن رابع، جزو اول، ص ۸. بعض اوروپا مؤلفلری و بومیانده «آنکه لهار»، ولایات شرقیه ده کی مسلمانلردن برقسمنک عن اصل ارمنی اولدیغنی ادعا ایدیورلر سده [علی رشاد بکک ترجمه سی، قناعت کتبخانه سی، ۱۳۲۸، ص ۳۸۷؛ کذلک اورمانیان، ارمنی کلیسای، پارس ۱۹۱۰، ص ۱۶۸] بونقظه نظر اصلا قابل مدافعه دکلدرد. ارمنیلر آراسنده مختلف سببلرله اهتدا ایدن برطاقم فردلر، عصرلردن بری، شبهه سزکه موحوددر؛ فقط عثمانلی دواتی هیچ برزمان خریدتیاں تبعه سنی اسلاملاشدیرمق سیاستنی تعقیب ایتمه مشدر. بزم فکری مزه کورد، سلجوقی استیلا سندن اول بیزانسلیلر طرفندن آناتولی به نقل ایدلمش اولان اولدجه کشیف «اوز، پچه نیک» کتله لری بیله متدما اورتودوقسلنی قبول ایتهلری حسبیلله فاتح تورکار آراسنه قاریشمامشلردر. بو کون آناتولیده آنالسانلری تورکجه مهم اورتودوقس کتله لری و اودرکه، بونلردن هپسمنک دکلسه بیله برقسمنک بواسکی «تورک - اورتودوقس» لرینک نقیه سی اولماسی پک محتملدر [«اقدام» ک ۸۷۱۵ نومرو و ۱۹ جزیران ۱۹۲۱ تاریخی نسخه سنده کی مقاله مزه مراجعت]. بولغارستان و رومانیا ده تورک اولدقلرینه شبهه اولمایان «غاغاوز» لک عصرلرجه تحت حاکمیت مزده قالدقلری حالده اورتودوقسلنی محافظ ایده بیلمهلری عثمانلی دولتک دکل ارمنیلری حتی خریدتیاں تورکاری بیله اسلاملاشدیرمادیغنی اثبات ایدر.

[۱] او دورلرده غیر مسلملر حقندنه بسله نن تلشیاںک بر نتیجه طبیعیه سی اولارق، ارمنیلرک ده مثلاً قیافتجه اسلاملره بکزمه ملری ایچون برطاقم اوامر مخصوصه اصدار اولونیوردی. نته کیم هجری ۹۷۶ ده خریدتیاں و موسویلرک قیافتنه دائر اصدار اولونان برامرنامه ده: «ارمنی عورتلری فراجه کیمیه لر فراجه یرینه مخیر و ترلیک کیه لر و ایچلرینه سیاه و سورمائی بورس قطنیسی کیه لر و ایقلرینه مائی چاقشیر و مشین ایچ ادک و شروانی پشمق کیه لر» طرزنده بر فقره مخصوصه واردی [احمد رفیق، اوغجی عصر هجریده استانبول حباتی، ص ۶۹]. مسلم و غیر مسلملرک قیافتلرینی تفریق مسئله سی بونون اسلام دولتلرنده دائماً اهمیتله نظر اعتباره آلمشدر.

[۲] «اولیاچای»، «سعد» ده تورکجه، کوردجه، عربجه، ارمنیجه قونوشولدیغنی سویله دیکی کبی (ج ۵، ص ۱۰)، توقاندن بحث ایتدیکی اثناده ده تورکارله ارمنیلرک ناصل صمیمی برحیات کچیردکارینی شو سطرلرله آکلاتیور: «روم دیاری ایسه ده اهالی وزعایایی وویو تورکدرلر. لهجه مخصوصه لری وار اما شهرک ظرفا و بلغایی فصیح و بلیغ ترکی وارمنیجه بیلیر و تکلام ایدرلر. شب و روز

قارشى ا اكثرיתה چوق خيرخواه داورانوردى [۱]. ارمنيلىك اك فضاھه كشافته بولوندىقلىرى «شرقى آناطولى» و «آذربايجان» ساحه لرندە «قزىلباشلىق» كې تمايلات صوفياندايله متبارز برطاقم اعتقادلك حكمران اولماسى ده ، بويوك بر احتمالله، تورك - ارمني روابطنك بودرجه صيقى

اختلاطلىرى* ارمني رعاياسيله در [ج ۲ ، ص ۶۸]. « Relation d'un Voyage du Levant » مؤلفى « Tournafort » ، بو اثرندە توقانده بىكرمى بىك تورك ودرت بىك ارمني عائلهسى بولوندىغى سويله بهرك ، ارمنيلىك بوراده مهمجه بر كىت تشكىل ايتدكارىنى آكلاتيور [ج ۳ ، ص ۳۰۰] .

[۱] موسيو «دومورغان» ك تاميله غرضكارانه بر ماهيته اولان «ارمني تاريخى» نده بيله ، ارمنيلىك كرك ممالك عثمانيه ده كرك ايرانده اقتضاداً احراز ايتدكلرى موقع واونى تامينه سائق اولان تورك مساهله كارانى ضمناً اعتراف اولونمشدر . فاتحك ۶۱ : ۱۴۰۰ ده ارمني بطريقلكنى احداث واستانبوله ارمني مهاجرلى جلب ائمهسى ، ياووز سلطان سلېمك تبريزدن ارمني صنعتكارلىرى كئيرمهسى ، صفوى حكمدارى «شاه عباس» ك ارمنيلىرى اچون «بىكى جولفه» بى تاسيس ايله مهسى ، انكار اولونه ميه جق حتمايق تاريخيه دندر [دومورغان ، ارمني ماتى تاريخى ، ص ۲۹۰ - «بىكى جولفه» حقنده داها فضله تفصيلات اچون «شاردهن» ك «سياحتنامه» سنه : «لانغلهز» طبعى ، ج ۷ ، ص ۱۱۳ ، ۱۱۴ ؛ ج ۱۰ ، ص ۲۴۱ - ؛ وبالخاصه «جولفه» ده ارمني تجارتنك درجه اهميتى اچون «تورن فور» ك وبردېكى قيمتلى معلوماته : ج ۳ ، ص ۲۵۲ و متعاقب - ؛ ايرانده ارمنيلىك انكشاف اقتصاديسى و «صفوى» لرك بو خصوصده كى سياست حمايه كارانهسى حقنده «مالقولم» ك ايران تاريخنه باقكز : ج ۲ ، ص ۳۴۵ ، ۳۷۴ ، ۳۷۵ ، پارس ۱۸۲۱]. عين ولفك ، كتابنك ديكر بر مبحثنده (ص ۲۴۵ و متعاقب) ارمنستانده تورك و موغول استيلا و اداره لرنك خايعندن بحث ائمهسى و صفويلىك - زردشتيلىك عقايدى تاثيريله - ارمنيلىره قارشى داها انسانى و ملايم داوراندىقلىرى حقنده كى افادهسى ده هر اعتبار ايله مجروحدر . بر دفعه صفويلىر خالص تورك اولدىقلىرى كې ، قوردقلىرى دولت ده تاميله تورك تشكىلات و خصوصيتنى حائزدر ؛ ثانياً ، موغول استيلا بى ارمنيلىردن چوق داها فضله توركلىر اچون مشتم و جبيع اولمشدر : بالكنز «نسوى» نك اثرى بيله بو خصوصده كافى برفكر ويره بيلير ؛ هله كيليكيا ارمنيلىرى خريستيانغه متمایل موغول حكمدارلرينك بويوك معاونتلىرینه نائل اولشدر دركه ، موسيو «دومورغان» بيله بونى انكار ائده ميور . ثالثاً ، مختلف تورك - اسلام سلاله لرینه منسوب حكمدارلىر حتى بعضاً بر عائله نك ايكي عضوى آراسنده كى متمادى محاربه لر ، ارمنيلىر قدر و بلكه داها زياده اونلره برابر ياشايان توركلىرى ده متضرر ائمشدر . اسلام تاريخى بزاز تدقيق ايدنلر ، بو كې استيلا لرك ، حتى قتل عاملرك خريستيانلره منحصر اولمايوب بلكه داها زياده اسلاملر طرفندن اسلاملره تطبيق ايدلديكى بيليرلر [آناطولىده تورك مدنيتى ، «ملى تبعلر» مجموعه سنك ۵ نجى نومروسنده ، ص ۲۱۹ ده بوكا دائر تفصيلات واردر] . ادعا ايديلن سائر ظلملره ، سوء اداره يه كلنجه ، بو ، ارمنيلىره خاص اولمايوب ائمپراطورانى تشكىل ايدن بوتون عناصر اچون عمومى و مشتركدى . موضوعمه دوغروندن دوغروبه تماس ائمه ديكي جهتله ، داها فضله تفصيلاته كيريش ميورز . خصوصى كئتبخانه مزده ، هجرى اون برنجى غصرده ايران - روسيا تجارتنى ارمنيلىك الده ايتدكلرىنى و صفويلىك بو خصوصده ارمني تاجرلىرى حمايه ايله دكارىنى مثبت برطاقم و ثائق رسميه ده موجوددر .

وصیمی برماهیت آلمه‌سنده مدخلدار اولمشدر [۱]. «سلطان محمود ثانی» ذورساختنده استانبول سراینده پک قوتلی بر موقع قازانان ارمنیلرک تورک حرشنه تمثیلری او قدر بارزایدی که، اون دو قوزنجی عصر اثناسنده آناطولی نی کزهن «مولتکه» کبی برسیاح بیله ارمنیلری «خریستیان تورکلر» ظن ایتشدی [۲]. ایشته بویله جه تورکلرله ارمنیلر آراسنده عصر لر جه سوردهن بو مناسبات

[۱] «آناطولی تاریخ دینیسی حقنده تبعات» نامی آلتنده نشرایده جگمز بویوک سلسله تدقیقاتده بومسئله یه تماس اولونمشدر. شیمدیلاک «ژورژ یاقوب» ک «بکتاشلیق» حقنده کی رساله لرینه باقکیز.

[۲] هاشم بکک مطبوع شرقی مجموعه سنده و او دوره عائد سائر یازمه مجموعه لرده بو عصرده کی ارمنی موسیقیشناسلرینک تورک موسیقیسنه خدمتلی حقنده مهم تفصیلات وارددر. «سلطان محمود ثانی» دورنده بویوک بر رول اوینایان «قزاز آرتین» حقنده «دیران کلکیان» طرفندن نشرایدیلن شومئاله یه باقکیز: تاریخ عثمانی انجمنی مجموعه سی، نومرو ۲۶ و ۲۷. - عین محررک ویردیکی معلوماته کوره، (م ۱۷۶۸) ده «اوچنجی سلطان مصطفی» نک روسلره اعلان حرب ایتمه سی اوزرینه ارضروم وقارص حوالیسنده قوای کلیه عسکریه طویلامش، و بونلرک سوء معاملاتی نتیجه سنده او حوالی ارمنیلرنده کوچوک بر مهاجرت جریانی حاصل اولمشده، بومنفرد وقعه ارمنیلره قارشی تطبیق ایدیلن بر تدهیش سیاستی اثری دکل، «کلکیان» کده اعترافی وجهله، اوزمانکی عمومی سوء اداره نک محصولیدر. انتظامسز یکچیریلرک سفر برلکدن بالاستفاده یاپدقلمی مظالمدن ارمنیلرله برابر بوتون مسلمان اهالی ده متضرر اولیوردی [«اولیا چلبی» ایله «نعما، راشد، عاصم، جودت» کبی مورخلرده بونک نامتناهی مثالرینه و تفصیلات غریبه سنه تصادف اولونه بیلیر. «جواد پاشا» نک «تاریخ عسکری» سنده بو خصوصده کی تفصیلات پک زیاده ناقصدر. «برنجی فردیناند» ک سفیری «بارون بوزبهق» داها «سلیمان قانونی» زماننده یکچیریلرک یغما وسیله سی اولمق ایچون قصدی یانغینلر یاپدقلمی سویلیور: بارون دو بوزبهق مکتوبلری، ج ۲]. عثمانلی اداره سنده ارمنیلرک اسکیدنبری ترجمانلق کبی مهم خدمتلرده قوالانیلدیغنی، «صوقوالو» زماننده باش ترجمانلق وظیفه سنک «ارام بک» اسمنده برارمنی به دودوع اولدیغنی ده بیلورز [Hauser, le voyage du Levant, Paris, 1897, p. 51]. ارمنیلرک تورک حرشه درجه تمثیلری حقنده داها صریح بر فکر ویرمک ایچون شوتی علاوه ایدم که هجری ۱۶ نجی عصرده، کیلیکیا ارمنیلری «قاپلان، دده، قارا اسه، بالی، تاگری و برمش، ککلیک» کبی تورک اسملرینی صیق صیق قوالانیورلردی. خصوصی برارمنی لهجه سنه مالک اولان «حاجین» اهالیسی مستثنا اولمق اوزره، کیلیکیا ارمنیلری، اکصوک سنه لره قدر ارمنیجه بی آنجاق مکتبده اوکره نیورلردی. ایشته بو صورتله آنا لسانلری تورکجه، اولان کیلیکیا ارمنیلری، عرف و عادت، خلق موسیقی و ادبیاتی اعتباریله ده تماماً تورک حرشه تمثیل ایتشلردر [رمضان اوغلو، آطنه ولایتی، ص ۹]. فی الحقیقه صوک زمانلره قدر استانبولده ارمنی حرفلریله تورکجه انتشارایدن ارمنی غزته لری اولدی کبی، بو طرزده یازیلش و طبع ایتدیریلش بر چوق کتابلرده موجوددر. بونلر حقنده یاپیلاجق خصوصی بر تدقیق نقاط نظر منزی بر قانداها تأیید ایدم جگدر.

متماذید محصولی اولارق هراییکی لساندن بربرینه برطاقم کله لرده انتقال ایتشدرد [۱]. تورکلرله ارمنیلرک مادی و معنوی مناسبتلرینی اک عمومی خطلرله کوستره بیان بو قیسه ایضا حاتدن سوکرا، ارمنیلر آراسندن یتیشوب تورکجه یازان و «جوبانیان» ک کتابنده ذکر ایدیله یین برطاقم شاعر و عاشقلردن بحث ایده بیلیرز [۲].

۴

ارمنیلرده یتیش تورک عاشقلری

ادبیات حقنده بسله دکلی تلقیاتدن دولایی اسکی مورخ و مؤلفلر مزک عاشق ادبیاتی ناصل برنظر استحققارایله کوردکلرینی، و بناء علیه بو طرز شعرک تاریخ تکاملنی و عاشقلرک ترجمه حالرینی یازمق ایچون الده کی وثیقه لرک نه قدر غیر کافی اولدیغنی «سازشاعراری» نک انتشار ایدن «مدخل» نده اوزون اوزون آکلا تمشدق. ایشته یینه عین سبیلردن دولایی ارمنیلردن یتیشمش اسکی شاعر و عاشقلر حتمنده ده غایت محدود معلوماته مالکنز. اوننجی عصر شاعر لرندن «اندال» ک او قدر محبتله بحث ایتدیکی ارمنیلر آراسنده، البته اونکله مباحثات شاعرانه ده بولونه جو قدر آشنای ادبیات آدامار واردی [۳]؛ فی الحقیقه، تذکره شعرا صاحبی «عاشق چلبی» نک ویردیکی معلومات سایه سنده، بو عصرده شهرت قازانمش «مسیحی ارمنی» ادلی بر آذری شاعرینک موجودیتنی بیلدیکمز کی، سیاح «اولیا چلبی» نک یوقاریده ذکر ایتدیکمز افاده سی ده، ارمنیلر آراسنده تورک ادبیاتی بیلن برطاقم کیمسه لرک موجودیتنی صراحة کوسترمکده در.

[۱] بو خصوصده تفصیلات ایچون «بدروس افندی کرسته جیان» ک «تورکجه نک اشتقاق لغتی ایچون بعض ماده لر، لوندره، ۱۹۱۲» عنوانلی فرانسزجه اثریله پروفیسور «قره لیتس» ک ویانه علوم افاده یسی محطره لری میاننده منتشر «Studien Zum Armenisch - Türkischen, wien, 1912» ویانه شرق مجموعه سنده منتشر «Sprachprobe eines armenisch-tatarischen Dialektes in polen» عنوانلی اثرلرینه مراجعت ایدیکمز.

[۲] «جوبانیان» ک کتابنده ۱۶۰۰ ده «اکین» ده طوغان «ایره میا کومورجیان» ک، ۱۷۱۹ ده دوغرو تفسیده طوغان «سایات نووا» نک، اون سکزننجی عصر نهایتنه دوغرو ارضرومده تولد ایدن «لونکیانوس» ک تورکجه شعرلر یازدقلری مسطوردر.

[۳] «سام میرزای صفوی» نک ۹۵۷ ده یازدینی «تحفه سامی» سنده بو اصهانلی شاعرک ترجمه حالی موجوددر. عطارقله مشغول ایکن بر جوانه عاشق اولارق ایشی قلندرلکه دوکن نهایت چیلدیره رق اوچ آی تیمارخانه ده یاتان، «تبریز» ده بن سنه میخانه گوشه لرنده ارمنیلرله دوستلق

كذلك ینه « اولیا چلی » ، « چوبانیان » لده ذکرا بتدیکی « موش » ده کی ارمنی کلیسا سندن
 واونك مسلم و غیر مسلم بوتون عاشقنلر آراسنده معرفیتندن بحث ایدرکن ، اوراده کی ارمنی
 عاشقنلرینك ده تورکجه شعرلر یازدیغنی ضمناً آکلاتمش اولیور [۱] . عکس تقدیرده ، مدقق
 سیاح بونلرک ارمنیجه شعرلر سویله دکلرینی شه « سز قید ایده جکدی . كذلك ، بویوک شاعر « نابی » ایله
 معاصر و حکا کلاکله اشتغال ایتدیکی جهتله « حکمی » مخاصیه معروف « ارضروملی موسس » ادلی
 برارمنی شاعرینك موجودیتندن خبردار اولدیغمنز کی [۲] ، « سید وهی » ده مشهور بر
 قصیده سنده زماناً « حکمی » یه تقدم ایدن « وارطان » و « مجنون » ادلی ارمنی ساز شاعرلرینك خلق
 آراسنده حالا اونوتولما دیغنی آکلاتمقده در [۳] . آناطولیده بیشمش اسکی و یکی خلق شاعرلری

ایدن ونهایت نائب و مستغفر اولان بو غریب شاعرک ارمنیلر حقنده کی غزلی مشهوردر (سام میرزای
 صفوی و اثری حتمده « توحید افکار » ک ۱۴ کانون ثانی ۱۹۲۲ نسخه سنده کی مقاله مزه نایکیز) :

کبران همه کرد من چو خویشان	من کبر نوم میان ایشان
دارند دل خوش و ندارند	طبع بد و خاطر پریشان
والله ندیدم از مسلمان	این طورکه دیده ام از ایشان
ابدال ز بهر یک پیاله	در دیرنشسته چون کشیشان

[۱] چوبانیان، ارمنی آشوغلری، ص ۷. « اولیا چلی » ، سیاحتنامه سنده « چا کلی کلیسا »
 نامی ویردیکی بو کلیسادن و بیله بر کره اولان یورط بسندن بحث ایتدگدن صوکره ، عاشقنلر آراسنده اونك
 معرفتینی آکلاته رق قدیم ارمنی عنعنه سنك او حوالیده کی مسلمانلر اوزرنده کی تأثیرینی کوسترییور :
 « غریبی بوکه بعض مؤمن و وحد فقط جاهل آدملر دخی نذرلر و یروب علم ایسته یوب قربان کسر . حکمت
 خدا آکا علوم عجیبه و غریبه منکشف اولور . نتیجه مسلم و غیر مسلم لرطنبور ، چنک ، سنطور ، نای ،
 موسیقار ، قره دوزهن و جو کوری بودیرده کی زیارت محلنه قویوب ابرتسی کون سازینی اله آلوب
 استادانه بر فصل ایدرلرکه کویا حسین بیقرا فصلیدر . اکثریا طائفه لری شاعر ماهر اولوب ، بو علم
 و شعر بزه چا کلی کلیسادن ویرلدی سو داسنده بولونورلر . اما درون دیرده بر مظلم کوشه ده بر
 قبر واردر . او قبرک اسمنه صیب غره بیت دیرلر » [ج ۳ ، ص ۲۳] . بوضو ک اسمک « سورپ
 قره بت » اولدیغنی پک طبیعیدر .

[۲] بویوک شاعر « نابی » نك لطیفه آمیز بر جوق مکتوبلری میاننده بو « موسس » ه یازدیغنی بر
 مکتوب واردرکه ، « منشآت نابی » ده واسکی مجموعه لرده صیق صیق تصادف اولونور . خصوصی کتبخانه مده کی
 بر مجموعه ده کوردیکم قیده نظراً ، « موسس » حلب محصلی « عبدالباقی » پاشا مهربرداری « رفیعا » افندی یه
 کوندردیکی بر مکتوبده « نابی » یه نکته آمیز سلام یازمش ؛ « نابی » بوکا مقابل بوجوانی « رفیعا » آغزندن
 یازه رق اوکا مقابل ایتشدر . بونده « چا کلی کلیسا » حقنده کی اعتقاده ده تلیح واردر . بو مکتوبدن « حکمی
 موسس » ک اودورک فلاسیق شاعرلریله مکاتبه و ملاحظه یه مقتدر بر عاشق اولدیغنی اسندلال اولونیور .
 [۳] « سید وهی » ، سلطان احمد ثالثک بر فرمانیله « سلطان الشعرا » نصب ایدیلن « عثمان زاده
 نائب » ه وکالة و شعرای عصرک موقع شاعریتلرینی تعیین مقصدیله سوبله دیکی اوزون بر قصیده ده ،

حقننده استقبالده یاپیلاجق تدقیقات نتیجه سنده داها بوکبی برطاقم ارمنی عاشق‌لرینک میدانده
چیقہ جنفی طبیعی ایسه ده ، کرک تورک ادبیاتنه کرک ارمنی ادبیاتنه عائد بو جنس تدقیقات هنوز
مباریده بولوندیغندن ، شیمدیلک تصادف ایدہ بیلدیکمز برقاچ شخص حقننده معلومات ویرمکله
اکتفا ایدہ جکمز . نقطه نظر مزی داها فضله تأیید ایچون ، حقننده ارمنی منابعنده فضله
تفصیلات بولونمادیغنی ظن ایتدیکمز مختلف عصر لره منسوب شو برقاچ ارمنی شاعرینی
ذکر ایتک بیلہ کافیدر [۱] .

۱ . مسیحی ارمنی

تذکره جیلر من آر اسنده بو «مسیحی» دن یالکمز «عاشق چلبی» اونجی عصرده تألیف
ایتدیکی اثرنده بحث ایدیور . او معلوماته کورد ، «مسیحی» دیار بکرلی برارمنی چوجوغنی ایش ؛
کنج و کوزدل اولوب ایی تعلیق یازار و فارسی شعر لر سویلر ایش . تجارت مقصدیلہ
استانبوله کله رک استانبولده و ادرنده اوزون زمان اوتوردقن صو کرا ، ینہ تجارت مقصدیلہ
«ویدیک» ه کیتمش . «عاشق چلبی» نک : «فرنگ دلبر لرینه شیفته اولوب سرمایہ بی متاع
عشقه ویردی . رومه کلکه مجال اولیجق ناچار آنلرک طور و آیین اختیار ایتدی .
و ترس ایچہ لره فارسی و ترکی لغت و خط معلم و مؤدبی اولوب قرار ایتدی» دیمه سندن ،

او دورده کی ساز شاعر لرندن کمال حقارتله بحث ایتدیکی صیراده دیرکه :

صفای تذکره تذیل ایدرمش خوفم اولدرکم ایدر شاعر فصیحی کبی مجنون ایله وارطانی

بورادده کی «صفایی» مشهور تذکره مؤافی «صفایی» ، «فصیحی» ده یکچیری عاشق لرندن
اولوب مصور ایکلده شهرت قازانان و «تذکره صفایی» و «سالم» ده مذکور بولونان شاعر در
[«عثمانلیلرده نقش تاریخی» حقننده کی تدقیق نامه مزده حیاتی حقننده تفصیلات واردر] . «مجنون»
ایله «وارطان» ه کلنجه ، بونلر داها «نابی» دورندن اول شهرت قازامش ارمنی الاصل عاشق لر در .
«نابی» نک مکتوب بنده کی : «ارباب چوکوردن عاشق وارطان ایله مجنون حلاوتنه واصل اولیق احتمالی
یوقدر» فقره سی بونی قطعی صورتده کوستریور .

[۱] ارمنی مدققلری طرفندن آشوغلر حقننده یازیلان ارمنیجه و روسجه بعض اثرلرده تورکجه
یازان ارمنی عاشق لرندن بحث و اثرلرندن نمونه لر نقل ایدلدیکنی خبر آلدقه سده ، مع التأسف اونلر دن
استفاده ایدمه دک . اساساً مقصد من تورکجه یازان ارمنی عاشق لرندن مفصلاً بحث ایتک دکل ، بو طرز
شعرک منشای حقننده یکی بر نقطه نظر میدانده قویقدر .

هر نه سبيله اولورسه اولسون « وندیک » ده قالدینی و او آراق عثمانلیلرله پک صیقی مناسبات سیاسیة و اقتصادیه ده بولونان بوملاکتده فارسی و تورکجه خواجهانی ایتدیکی آکلاشیلور. ۱۷۱۵ ده « مختاریست » لرك وندیکه کله رك « سن لازار » مناسترینی انشا ایتمه لرندن چوق اول ارمنیلرک وندیکه مناسباتده بولوندقلری معلوم اولدیغندن ، بوارمنی « تاجر - معلم - شاعر » حقتده « وندیک » خزان اوراقنده بلکه بعض معلومات دها بولونه بیلیر [۱] . « عاشق چابی » شعرندن نمونه اولارق بر قاق پارچه ذکر ایدییورکه ، عثمانلی لهجه سندن فرقی بر لهجه ایله - عادتاً چغتای لهجه سیله - یازیلش اولان بو پارچه لر ، الهام اعتباریله اونک خریستیانلغنی قطعاً ایما ایتمز . ایلك پارچه بر غزلک صوک بیتلری ، ایکنجیسی ده مستقل بر قطعه در :

بلبلک شور و فغانن کوربن ایلدیلر	غنجۀ تازه تبسم کل احمر خنده
هر کشینک که کچر یار بيله خوش وقتی	طالع بختی ابودر کشینک فرخنده
ای خوش اول وقت مسیحی که سنک جایکغه	یار دزدیده باقوب ایلیه شکر خنده

*

ینه دل بلبلنک غلغلی بار	غالبا تازه آچلغان کلی بار
زاهده کعبه و میخانه بنسکا	لاجرم هر کشینک بریولی بار

ب . میرزا جانه

« میرزا جان بک مدداوف » روس جنرال لرندن اولوب اصلاً « شوشا » لی برارمنی عالیه سنه منسوبدر . المزده کی مأخذلرده تاریخ ولادت و وفاتی مذکور دکلسه ده ، اون دو قوزنجی عصرده یتیشدیکی معلومدر [۲] . صوک دورلره عاند اولان روس وارمنی منابعنده ترجمه حالی

[۱] وندیکده کی ارمنی قولونسی زمان اعتباریله چوق اسکی اولوب ارمنیلرک ترقیات فکریه سی تاریخنده پک مهم بر موقعی حائزدر . ارمنیلر ۱۲۵۳ دن اول وهندیکده یرلشمشیلر ؛ ۱۵۱۲ ده اوراده برده مطبعه آچهرق ارمنی ترقیات فکریه سنه بویوک خدمتلرده بولوندیلر . « مسیحی » نک بوقولونی به التحاق ایتدیکی پک صریحدر [دومورغان ، ارمنی ملتی تاریخی ، ص ۲۹۵ - ویتور لانغلوانک ۱۸۶۸ ده وندیکده مطبوع « وندیکده کی سن لازار آطه سننده کائن ارمنی مناسترینه عائد » رساله سی] .

[۲] محمد اقا مجتهد زاده ، ریاض العاشقین ۸۳ - ۸۵ ، استانبول ۱۳۲۸ - نواب میر محسن بن حاجی میر احمد آقای آقا میرزاده قراباغی ، تذکره نواب ، ص ۵۵ - ۵۸ ، باکو ۱۳۱۰

حقننده کافی درجه ده معلوماته تصادف ایدیله سی پک زیاده محتملدر . اصلاً « مارالبان » لی اولوب « شوشا » ده اختیار اقامت ایدن و دورک مشهور شاعر لریله برچوق ملاطفه و مناظره لری اولان « پری » مخلصی شاعر دایله « میرزاجان » ک برطاقم مناظره لری وارد رکه ، بونلردن ده خریستیان اولدینی صراحة آکلاشینور . بر بندی « پری » دیکری ده « میرزاجان » طرفندن پازیلش اون بندک مسدس ، کرک « پری » نک کرک « میرزاجان » ک عروض وزنی قوللانمقده پک عجمی اولدقلرینی پک ای اثبات ایدر . حالبوکه « میرزاجان » ک هجا وزنیله ساز شاعر لری طرزنده یازدینی بر قاج قوشمه ، اون دو قوزنجی عصر اثناسنده آذری - تورک ادبیاتنده پک مرغوب و متعمم اولان بو طرزده سائر متوسط شاعر لردن هیچ بر صورتله کری قالمادینی ، حتی « شیخ صنعان » قصه سی کی تصوف تاریخنه عائد منقبه لری ده بیلدیکنی کوستر مکده در . وفاتنده « عاشق پری » طرفندن سویلنمش بر مرثیه ده « تفلیسک صاغ الی ، سردارک جانی » اولدینی ، « سینه سندن شعر و کتاب باغلا دینی » مذکوردر . اثرندن بر نمونه اولق اوزره ایکی قوشمه سنی عیناً نقل ایدیورز :

هرباخانه اومستانه کوزلرک
باته جکدر مکر قانه کوزلرک

داغیدر هوشمی آلیر جانی
چکوبدر اوستمه خنچر خونریز

قوی چکمه سین هیچ شادلغک منتی
قوی آغلا سین یانه یانه کوزلرک

بیلورم بیلوبدور غمین عزتی
چونکه بیلمش آغلامین لدتی

عرضمی یتوره یاره دمادم
بلیکه اوله دیردم قانه کوزلرک

بولمز بنچون برینخشی همدم
برجه باخا بکا کوزدن یاش توکدم

دونرم دنمدن ویره سک فرمان
باخسه اکر میرزا جانه کوزلرک

ایلر سک آخرده سن بنی صنعان
بیلمز سک ایده جک جانی قربان

*

یارب اوله برکناره یتیمی
خلاص اولوب او دلداره یتیمی

کرداب محنتده غرق اولان جانم
بو سیل بلادن طوفان غمدن

ایستیور غربته جانی آله
بو دیاردن او دیاره یتیمی

غم لشکری بکا اولوب حواله
چکدیکم افغانلر ایتدیکم ناله

چونکه بیله هجران دوشمش آرایه امید یوغ قاصده باد صباه	کیم وارکه ینیشسون بونده هرایه بر آه چکسم اوده یاره یترمی
نجه دورسون جام بو ستملره یارمک کوینده سز همدملره	بونجه مختلره بونجه غملره برده کوروم بو بی چاره یترمی
فلک نبی بیله صالمش آواره میرزا جانی مکر او کل عذاره	کوکل مشتاق کوز منتظر دیداره سنگ کبی بخت قاره یترمی

ج. سارکسی ذکی

عروض وزنیله بر چوق منظومه لردن باشقا بالخاصه عاشق شعرلری طرزنده رندانه و صوفیانه قوشمه لر وجوده کتیردن « نورلیان سارکیس ذکی » هجری ۱۲۵۸ ده قیصری جوارنده « سنغورلی » ده دوغمشدر [۱]. ابتدائی تحصیلنی ارمنی مکتبنده کوردکن سوکرا باباسی « نورلی چورباجی » طرفندن « مدرس عمرافندی » مدرسه سنه ویربله رک تحصیلنی اوراده اکیال ایتدی ؛ ۱۲۸۰ ده صندیق امینی و متعاقباً تحریرات کاتبی ، محکمه اعضای صنتیله ایفای خدمت ایله رک نایبله آرالرنده متحدث بر اختلافدن دولایی بر آراق اعضالقدن عزل ایدیلدیسه ده ، عدلیه نظارتنه چکدیکی بر تلغرافنامه اوزرینه اعاده تعیین قیلندی . وفاتی ۱۲۹۸ ددر . بوتون عاشق لری کبی « باغلامه » چالمقده مهارتی واردی . بویوک اسلام صوفیلرینک سالک اولدقلری « وجودیه » مذهبی قبول ایتدیکنی کوستردن بر طاقم منظومه لری اولدیغی کبی ، « بکتاشی » و « حروفی » اولدیغی ، « فضل الله حروفی » ، « یه و اونک » جاودان « نه ایناندیغنی اعتراف ایدن پارچه لری ده پک چوقدر . کندیسيله معاصر اولانلر « هر مذهب و طریقه حرمت ایتمکه برابر بالخاصه بکتاشیغنی ترجیح ایتدیکنی ، سویلیورلر . اوحوالیده کی قیزیلباش تورکلر - که « علوی » درلر - اوکا صوک درجه حرمت ایدرلر ، قیمتی هدیه لرله

[۱] عزت علوی بکک « تورک یوردی » مجموعه سنک اوچنجی جلدنده منتشر « شاعر ذکی » مقاله سندن ؛ ص ۲۰۴ - ۲۱۰ ؛ ذکینک شعرلری دوستی « هرانت حری » افندی طرفندن جمع و تلفیق ایدیلشسه ده طبع اولوناماشدر . عزت علوی بکک بش آتی آی اول « آنقره » غزته لردن بعضیلرنده آناطولیده تورکجه عاشق شعرلری یازمقده شهرت قازانمش سائر بر طاقم ارمنی شاعرلردن داها بحث ایتدیکنی خبر آلدسه ده ، مع التأسف اونلری بولق بوتون مساعیمزک رغماً قابل اولامادی .

دائماً زیارتنه کلیرلر مش؛ فی الحقیقه، آناطولی تاریخ دینیسی حقننده کی تدقیقات هنوز پک ابتدائی بر حالده بولو نمله برابر، آناطولی خریستیانلری میاننده «بکتاشیلق، حروفیلک» کی اهل سنت عقائدهینه مغایر زمره لره انتساب ایدنه لیرک موجودیتنی پک ای بیلیورز [۱]. سازشاعر لیرینک عمومیتله «محب اهل بیت» یعنی «علوی» و بویوک بر قسمنک ایسه خاصه «بکتاشی» اولدیغنی بیلدیگمز جهتله «سارکیس ذکی» نک صمیمی بر «بکتاشی - حروفی» درویشی اولماسی بزجه پک طبیعیدر. زاهدلرک علیه یورومک، عشق و باده حتمنده مدحیه لر سویله مک، قزیلباش شاعر لیرینک دائماً مدافعه ایتدکلری اساسات اخلاقیه بی نقطه سی نقطه سنه مدافعه ایتک کی خصوصلرده «ذکی» نک سائر بکتاشی عاشقلردن هیچ بر فرقی یوقدر. شکل الهام، ادا، طرز تحسس و تفکر اعتباریله اوننی تمامیه بر تورک بکتاشیسی کی تاقی ایده بیلیورز. عروض و وزنیه یازدینی صوفیانه ورنده پاره لرده، علی العموم سازشاعر لیرینک بوجنس ازلرنده کوز، چارپدیغنی وجهه، محسوس بردوشوکلک و آهنکسزک واردر؛ فقط قوشمه لرنده - «عاشق عمر»، «دردلی»، «امراح» کی برنجی درجه ده صاییلانلره قابل قیاس اولماقلا برابر - متوسط عاشقلردن اشاعی عد ایدیه میه جک مزیتلر موجوددر. نمونه اولتی اوزره ایکی کوچوک منظومه سنی نقل ایدیورز:

دمنز کوکلده ده فراغت اولماز
ساقیسز میدده حلاوت اولماز

کوکل اهلنده غم بولونماز اما
حالت می انکار اولونماز اما

[۱] «فره نج باینغهر» ک «سماونه لی بدرالدین» حقننده کی تبعننامه سیله [Der Islam, XI, 2-109] «یاقوب» ک Bektaschijje رساله سی - برچوق جهتلرده شایان تنقید اولماقلا برابر - بومدعا حقننده آز چوق بر فکر ویره بیلیر. اولجه ده سویله دیکمز وجهله بومسئله بی ایلریده عریض و عمیق تشریح ایتک فکرنده یز. «عزت علوی» بک قیصریه ده «محبوبی» و «حربی» آدی ایکی معاصر وقارده ش ارمنی عاشقنک موجودیتنی ده بومقاله سننده بیلدیریور. اون دو قوزنجی عصرک صوک نصفنده کیلیکیا حوالیسند «فردی» مخلصلی بر ارمنی شاعری موجود اولوب، «زیتون» حادثه سی حقننده اوزون بر مرثیه یازدیغنی بیلیورز [ارمنی قومیته لیرینک آمال و حرکات اختلالیه سی، ص ۲۳-۲۶]. بومنظومه، تورک عاشقلرینک بو طرزده یازدقلمی تاریخی دستانلردن تمامیه فرقسزدر؛ بوجنس تورک دستانلرینک المزده کی اسکئی نمونه لری هجری ۴ - ۵ نجی عصرلره عائد بولونیور. ارمنیلر آراسنده تورکجه نک تعمی، خلق لساننده تورکجه نک تأثیراتی، ارمنی حروفیله تورکجه برطاقم کتابلر باصیلمش اولماسی کی برچوق حادثه لرده، تورک حرثنک ارمنی ملتی اوزرنده کی تمیلکار قوتی یک واضح اولارق کوستره بیلیر. بو ارمنی - تورک شاعر لیرینک حضرت پیغمبر و چهاریار حقننده نعتلری ده واردر.

سن باری قیدکی کوریویر ایرکن
ایسته نیلن مالده میمنت اولماز

اویله مفسدلرک بزمنه کیرمه
تیلکی یه کوکرجین امانت اولماز

یاره که غیریدن آرامه چاره
هرشیخم دیهنده کرامت اولماز

بوخصوصده نهلر چکدی کوهکن
جانی جانانه ویر ایسته مش ایکن

نا اهلنه می کلکون ایچیرمه
یارانه ویر کوکاک زاهده ویرمه

باره میل ویروب آچرک بر یاره
ذکی نه آراسهک نفسکده آره

*

اغیاره کوروندی یاره کورونمز
دیدیلر جور کل خازه کورونمز

کوشه وحدتده قالمش غریب
بکا بو دردمدن چاره کورونمز

بلکه بولونوردی دردمه ظفر
آقار قانی اما یاره کورونمز

دلده جولان ایدر میل محبت
کیملره قیلدسه دردم شکایت

بکا راحت حقدن اولماش نصیب
باشک ایچون الک بدن چک طیب

یاره ای دل ظاهر اولسهیدی اکر
ذکی ناجکدن وورولش مکر

۵

نتیجه

یوقاریدن بری تاریخی و ادبی برطاقم وثیقه لره استناداً تمامیه غیرشخصی برصورتده
ایراد ایدیلن مطالعاتی وایلری سورولن نقطه نظری بروجه آتی خلاصه اده بیلیرز :

اولاً : تورکلرک دوغروندن دوغرویه کندی محصوللری اولوب منشای تا قبل الاسلام
دورلره قدر چیقان و تاریخ تکاملنک بوتون صفحاتی طرفزدن غایت واضح
برصورتده میدان چیقاریلان عاشق ادبیاتنده هیچ بر ارمنی ویا خریستیان
تأثیری اولمایوب ، تورکجه یازان ارمنی عاشقترینک اثرلری ده تمامیه تورک
ذوق و الهامیه یازیلشدر .

ثانیاً : ارمنی « آشوغ » لرینک اسملری و قوللاندقلری موسیقی آلتی بیه عیناً
تورکلردن آلمشدر .

ثالثاً : تورکار کیتجه چوق و سیاسته حاکم بولوندقلری کی مدنیتجهده ارمنیلردن یوکسک بولوندقلرندن ، ارمنیلر تورک حرثنه تمثیل مجبوریتنده قالمشلردر . بونک اک بویوک دلیللرندن بری ده ، ارمنیلردن برچوق تورک عاشقلری یتیشمه سی و بونلرک سائر تورک عاشقلری کی اکثریتله « بکتاشی » و « علوی » اولمه لیدر . اساساً « بکتاشیلق » تام بر تورک طریقیدر .

رابعاً : مؤخر ارمنی آشوغلرینک تورک عاشقلرندن شکل واداجه بر چوق اقتباساتده بولوندقلرینی « چوبانیان » بيله انکار ایدمه یور .

ارمنی لسان و ادبیاتی متخصصلری بو ایلری سوردیکمز نقطه لری نظر اعتباره آله رق تدقیقاتده بولونه جق اولورلرسه ، بالخاصه ۹ - ۱۰ نجی عصرلردن اعتباراً کندی « آشوغ » لری اوزرنده کی تورک تأثیرینی واضح صورتده تعیین و تثبیت و تورک تأثیر آلتنده انکشاف ایدن بو « آشوغ » شعريله ارمنیلرک تورکلرله تماس و استیناسندن اول موجود اولان ارمنی خلق شاعرلری آراسنده شکل الهام واداجه موجود فرقلری آکلامغه قولایلقله موفق اولاجقلردر . یوقسه ، اوزون اوزون سرد ایتدیکمز بو قوی دلیللر و غایت بارز مشاهتلر قارشیسنده ، حیثیت علمیه ايله ناقابل تألیف بر وضع متعصبانه آلاق ، علی العمیارد وانکاره قالقیشمق قابل دکلدر . بزم نتیجه تدقیقاتمزه کوره ، تورکلرله عصرلرجه برابر یاشایه رق اونلرک نفوذ حرثیسی آلتنده قالان ارمنیلر ، ۹ - ۱۰ نجی عصرلردن اعتباراً یاواش یاواش بو عاشق شعريله استیناس ایدرک تورکجه سویله یین عاشقلر یتیشدیر مشلر و بو طرز ادبیات ذوقلرینه او یغون کلدیکندن اونی تقلیداً عین شکل واداده کندی ملی لسانلریله ده اثرلر وجوده کتیرمشلردر . ارمنی عاشقلرینه آناتولی و آذربایجان کویلرنده حالا مدار انتفاع اولان « عاشق کرم » ، عاشق خریب ، کور اوغلو » کی خلق ادبیاتی موضوعلرینک تمامیه تورک محصولی اولماسی ده نظر دقتدن دور طوتولمامه لیدر . « آشوغ » شعرینک « تورکی المنشأ » اولدیغنی هیچ خاطرینه کتیرمه دیکی ایچون بونی - حتی « چوبانیان » دن داهام فرط صورتده - یوکسه لهرک بونده « آری دهاسنک اثرینی کورهن » موسیو « دومورغان » ک بر مورخه هیچ یاقیشمایان شاعرانه سطرلری ، ایلری سوردیکمز بو قدر « غیر شخصی » دلائل قارشیسنده فحیح بر صورتده سقوط ایدیور . مع مافیه تورک حرثنه بو قدرایی تمثیل ایدن ارمنیلرک ، برنجی حتی ایکنجی درجهده مهم ادبی شخصیتلر یتیشدیرده مکله برابر تورک فعالیت حرثیه سنه

اشتراک صورتیاه شو صوک زمانلره قدر ایفا ایتدکلری خدمتی اعترافدن ده چکینمه ملی یز .
« ارمنی آشوغلری » نک منشای وارمنیلردن یتیشن تورک عاشقکلرینک اثرلری حقنده
بوندن بویاه یاپیلاجق عامی تدقیقاتک بو نقاط نظر منری بر قاتداها تا یید و توشیق ایده جکینی
- دلائل معروضه یه استناداً - قوتلی صورتده امید ایتمکده ییم .

کویربیلی زاده محمد فؤاد

استانبول دارالفنوننده « تورک ادبیاتی تاریخی » مدرسی

